

KUTATÁSI JELENTÉS

Siket és nagyothalló hallgatók felsőoktatást érintő tapasztalatainak komplex vizsgálata

Készítette: Dr. Hangya Dóra PhD

„Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 - kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

Új Nemzeti
Kiválóság Program

2021

Bevezetés

Az elmúlt években több kutató is vizsgálta a fogyatékossgal élő hallgatók egyenlő esélyű hozzáféréseinek kérdéskörét a felsőoktatásban – azonban döntően a felsőoktatási intézményrendszer által kínált szolgáltatások, illetve a fogyatékossgal nem élő hallgatók attitűdjei, nem pedig az érintett hallgatók oldaláról tették mindezt (pl.: Hrabéczy-Pusztai, 2020; Barakonyi-Pankász, 2019; Nagyné Nyikes, 2019; Horváth, 2019; Nagyné Schiffer, 2019; Séllei, 2018; MPME, 2017; Demjén-Szabó, 2016; Laki, 2015; Pusztai-Szabó, 2014). A tanulmányban bemutatásra kerülő empirikus, inkluzív kutatás ezt a hiányt szeretné pótolni a siket és nagyothalló hallgatók tapasztalatainak komplex vizsgálatával, teret adva a hallássérült hallgatók alig hallható hangjának felerősítésének.

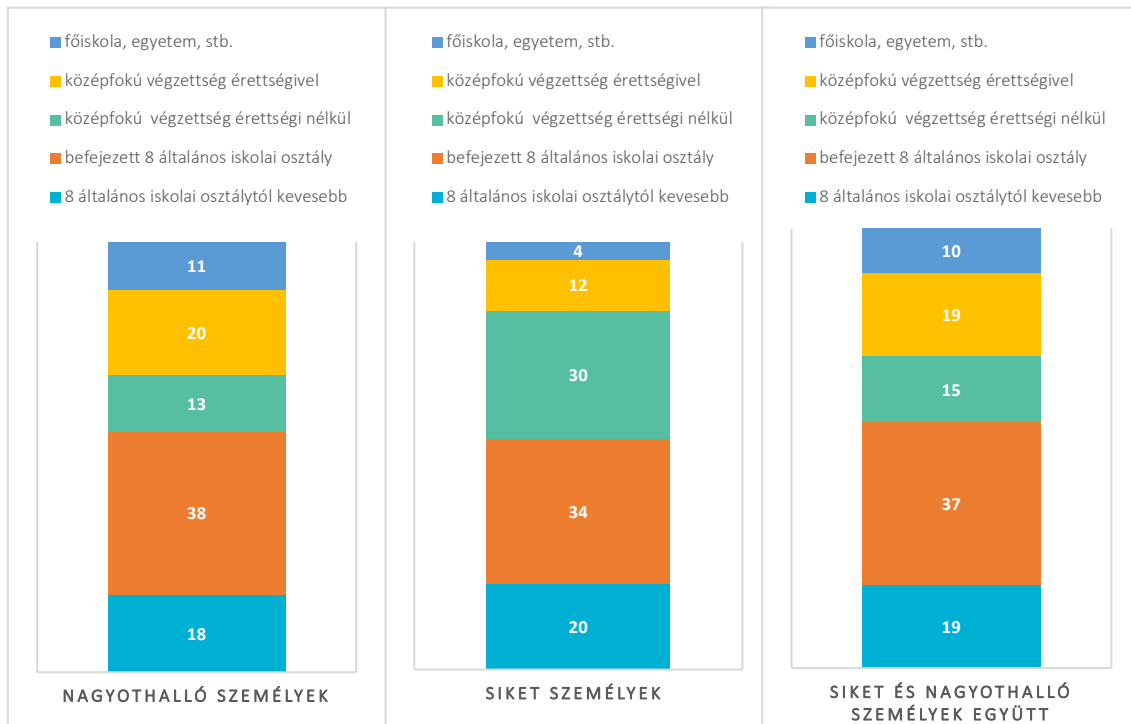
A 2011. évi népszámlálás adatai szerint Magyarországon 8571 siket és 63014 nagyothalló személy él, de szakértők és a hazai országos érdekképviselet szerint a lakosság 10%-a érintett (KSH, 2014; Bartha-Hattyár-Szabó, 2006). A célcsoport tekintetében megállapítható, hogy a hallássérült személyek 10%-ának van felsőfokú iskolai végzettsége – a siket személyek csupán 4%-a szerzett főiskolai vagy egyetemi oklevelet. (KSH, 2014). A 2015-2025 közötti időszakra vonatkozó Országos Fogyatékossgügyi Program (továbbiakban: OFP) rámutat a fogyatékossgal élő személyek népszámlálási adataira hivatkozva, hogy a legmagasabb iskolai végzettségre vonatkozó adatok jóval elmaradnak a társadalom egészére vonatkozó mutatóktól. Az arányok a siket és a nagyothalló személyek esetében is elmaradnak az országos átlagtól. (Holecz-Ökrös-Bartha, 2017) A célcsoportra jellemzően alacsonyabb iskolai végzettség egyértelműen erőteljes hatást gyakorol a munkaerő-piaci lehetőségekre.

A siket és nagyothalló személyek alacsonyan reprezentáltak a felsőoktatásban, vagyis mindenképpen fontos vizsgálni a felsőoktatásba való bekerülés előtti pályaeorientáció körülményeit, a felsőoktatásban jelenleg is tanuló hallgatók tapasztalatait – *különös tekintettel a koronavírus járvány hatásaira is* – és azt, hogy siket és nagyothalló hallgatók életútjában milyen motivációs tényezők, faktorok (Braswell-Burris, 2010) azonosíthatók a pályaválasztással összefüggésben. A bemutatott kutatás során alkalmazott kérdőív mindezekre kitér, továbbá érinti a gyakornoki lehetőségek, a duális képzés és a diploma megszerzése utáni pályakezdéshez, munkavállaláshoz kapcsolódó már meglévő tapasztalatokra és egyéni elképzelésekre is.

Az önmagunkról alkotott kép nagyban befolyásolja a pályaválasztásunkat, szakmai utunkkal kapcsolatos elégedettségünket és a különböző szakmákhoz való hozzáállásunkat. (Super, 1957) Ha a saját öndefiníciónk helytelen, negatív, akkor könnyen sikertelenné válhat pályaválasztásunk (Hegy-Halmos, 2018) A célirányosan a fogyatékossgal élő fiatalok pályaeorientációjával és életpálya-tervezésével kapcsolatos gyakorlatokról kevés szakirodalmat találunk (pl.: Cserti-Szauer, Galambos és Papp, 2016; Vargáné, 2008; Szekeres, 2014; Gyurina, Kovács, Kun és Perlusz, 2012; Szauer, Dávid, Fehér és Végh, 2011; Szellő, 2015; Szilágyi és Szellő, 2015) az általánosan a témával foglalkozó szakirodalmakkal szemben. (Hangya, 2019)

A munkaerő-piaci helyzet és a képzettség között pozitív összefüggés van, amely ma már nem szorul bizonyításra. A magasabb iskolai végzettség stabilabb foglalkoztatási pozíciót és

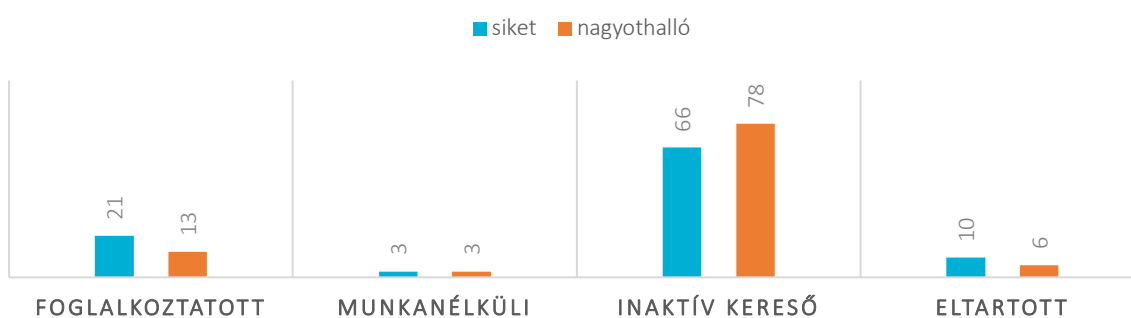
magasabb jövedelmi lehetőségeket hordoz. Az oktatás nem csak az egyén számára jó befektetés, az egész társadalom számára az. A magasan képzett felnőttek, alacsony szociális ráfordításokkal, magasabb adóbefizetéssel és nagyobb fogyasztással közvetlenül járulnak hozzá – *gazdaságilag is* – a társadalmi jóléthez (Farkas és Henczi, 2014; Hangya 2019).

1. ábra: A 15 éves és idősebb siket és nagyothalló személyek legmagasabb iskolai végzettsége a 2011. évi Népszámlálás adatai szerint (%)

Forrás: KSH, 2014

A célcsoportra jellemző alacsonyabb iskolai végzettség egyértelműen erőteljes hatást gyakorol a hallássérült emberek munkaerő-piaci lehetőségeire. A 2011. évi népszámlálási adatok alapján kiemelkedően magas az inaktív keresők aránya. (KSH, 2014) (2-3. ábra)

2. ábra: Siket és nagyothalló személyek gazdasági aktivitás szerinti megosztása (%)

Forrás: KSH, 2014

3. ábra: Siket és nagyothalló inaktív kereső személyek legmagasabb iskolai végzettség szerinti megosztása (%)

Forrás: KSH, 2014

Több nemzetközi kutatás is rávilágított arra, hogy a siket és nagyothalló személyek foglalkoztatottsága szempontjából kiemelten fontos faktor az iskolázottság (Perkins-Dock és mtsai, 2015). Amerikai felmérések szerint akár háromszor is magasabb fizetéshez juthatnak azok a siket és nagyothalló személyek, akik egyetemi végzettséggel rendelkeznek (RIT, 2017). A Rochester Technológiai Intézet Siketek Nemzeti Műszaki Intézete által lefolytatott kutatás szerint pedig a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkező hallássérült személyek magasabb arányban tudtak elhelyezkedni és a fizetésük is szignifikánsan magasabb, mint akik otthagyták az iskolát (Schley et al. 2011). A fogyatékossgal élő személyek – köztük a hallássérült személyek is – különösen érintettek a munkaerőpiacon megvalósuló hátrányos helyzetű megkülönböztetés tekintetében.

Éppen ezért fontos volt megvizsgálni a siket és nagyothalló hallgatók szakmai gyakorlatokat, gyakornoki programokat, diákmunkát, duális képzést és a felsőoktatási intézményekben elérhető karriertanácsadást érintő tapasztalatait és a pályakezdéshez kapcsolódó félelmeit, hogy visszajelzést kapjunk arról *vajon találkoznak-e már hallgatóként az előítéletekből következő elutasítással?*

A kutatás stratégiai szakmai partnere a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (továbbiakban: SINOSZ). A Szövetséggel való szoros együttműködésben, a kutatás fontos elemeként bevontuk a jelenleg felsőoktatásban tanuló siket és nagyothalló hallgatókat, akik inspirációval, támogató javaslatokkal hozzájárulhatnak a pályaválasztás előtt álló fiatal sorstársaik motivációjának növeléséhez. Ezzel a kezdeményezésünkkel olyan alapokat kívánunk lerakni, melyek hozzájárulhatnak egy fiatal sorstársakból álló, hallgatói-tanulói mentori rendszer kiépítéséhez.

A kutatás módszere, diszciplináris beágyazottság

A kutatás egyik fontos pillére a **fogyatékoságtudomány**, amely diszciplína szemlélete, elmélete és gyakorlata előírja a hozzáférhetőséget, akadálymentességet az élet valamennyi területén. A fogyatékoságtudomány területén egy viszonylag új irány, a DSE (Disability Studies in Education), ami a fogyatékosággal élő emberek egyenlő esélyű hozzáféréseivel foglalkozik az oktatás, a közösségi élet és a foglalkoztatás területén. (Hangya, 2019; Sándor 2018) A kutatás módszerét tekintve **participatív, érintett hallássérült hallgatók bevonásával** került megtervezésre. A saját fejlesztésű mérőeszköz esetében az **egyenlő esélyű hozzáférés, az akadálymentesség** alapfeltétel volt. A kérdőív, a kutatásban való részvételre történő felkéréssel együtt elkészült jelnyelvi adaptált formában is¹.

SINOSZ
Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége

1. kép: Jelnyelvi adaptációk részletei siket anyanyelvi jelnyelvhasználók, narrátorok bemutatásában

A kérdőív megosztásában és akadálymentesítésében a **Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége** volt a legfontosabb szakmai partner, a kérdőívet online felületein több alkalommal, hírlevelében két alkalommal (a hírlevelet 8442 fő kapja meg), továbbá tagjainak direkt üzenetben is továbbította megyei ügyintézői révén. A kérdőív megosztását segítette a *Hallás Társasága Alapítvány, Az Ép Hallássérült Alapítvány, ELTE BGGYK Hallássérült személyek pedagógiája és rehabilitációja szakirány*. Maguk a **participatív kutatótársak**, a kutatásba bekapcsolódott siket és nagyothalló hallgatók pedig sorstársi kapcsolataik révén terjesztették közvetlenül, hólabda módszerrel a kérdéseket. A kérdőívet megkapta a Magyarországon működő összes **jelnyelvi tolmácsszolgálat** is (23 db; SINOSZ tolmácsszolgálatai: 13 db; Nem SINOSZ által fenntartott tolmácsszolgálatok: 10 db), akiktől visszajelzést kértünk felsőoktatásban tanuló ügyfeleikről és kértük tőlük a kérdőív számukra történő továbbítását. A kutatás során megkeresésre kerültek a Magyarországon működő felsőoktatási intézmények **fogyatékoságügyi koordinátorai**, ahol pedig koordinátorhoz elérhetőséget nem találtunk, ott az intézmények **tanulmányi osztályai kerültek felkeresésre**.

¹ az akadálymentes kérdőív megtekinthető a következő linkre kattintva:
<https://online-kerdoiv.com/index/q/h/b8c0a0b9ca442ca631607db1987872d8>

A kutatás 3 irányból gyűjtött adatokat:

1. a siket és nagyothalló hallgatók felsőoktatási tanulmányait megelőző **pályaorientáció meghatározó faktorai** (szülők iskolai végzettsége, szegregált-integrált tanulmányok, lakóhely, tanárok szerepe...stb.);
2. a siket és nagyothalló hallgatók **tanulmányaik végzése során szerzett tapasztalatai** (akadálymentes tanulás kritériumai; duális képzés, gyakornoki programok);
3. a diploma megszerzése utána **pályakezdéshez, munkavállaláshoz kapcsolódó félelmei**.

A félig strukturált kérdőív kidolgozásához alapul vettük **Braswell-Burris (2010)** kutatása alapján a hallássérült személyek személyi és iskolai sikerességét legnagyobb mértékben befolyásoló meghatározó motivációs tényezőket és egyes faktorokat, mint például: *a szülői támogatás, a család támogatása, a korai személyes célok, a szerepmodellek, közvetlen kommunikáció és társadalmi tőke, kitartás, valamint tolmácsolás és valós idejű feliratozás*. A **kutatás kérdőíve** 9 nagy egységet és 129 db kérdést (alkérdésekkel együtt) (4. ábra) tartalmazott és érintette a következőket: pályaválasztás, pályaorientáció; felsőoktatási intézmények hallássérült személyek számára biztosított szolgáltatások; civil szervezetek szolgáltatásai; speciális szükségletű hallgatóként történő regisztráció; kariertanácsadás; tantárgyak alóli felmentés, pozitív diszkrimináció; akadálymentes tanulás és vizsga kritériumai; szakmai gyakorlat, mentorálás; gyakornoki programok, nemzetközi mobilitás; nyelvvizsga mentesség, nyelvtanuláshoz kapcsolódó nehézségek; hallgatótársakkal való kapcsolat – támogatás, közösségi élet; jelnyelvi- és írótolmácsolás; felnőttoktatók felkészültsége; akadálymentes kollégium és könyvtár; ösztöndíjprogramok (állami és vállalati); COVID-19-távoktatás tapasztalatai, akadálymentesítés; pályakezdés, álláskeresés.

I.	Általános kérdések
II.	Pályaorientáció, pályaválasztás
III.	Felsőoktatásban való részvétel tapasztalatai
IV.	A felsőoktatási intézmény szolgáltatásai
V.	Akadálymentes tanulás kritériumai
VI.	COVID19 tapasztalatok
VII.	Gyakornoki programok, duális képzés, ösztöndíjak
VIII.	Nemzetközi mobilitás
IX.	Karriertervek

4. ábra: A kutatás kérdőívének szerkezeti felépítése

Forrás: saját szerkesztés, 2021

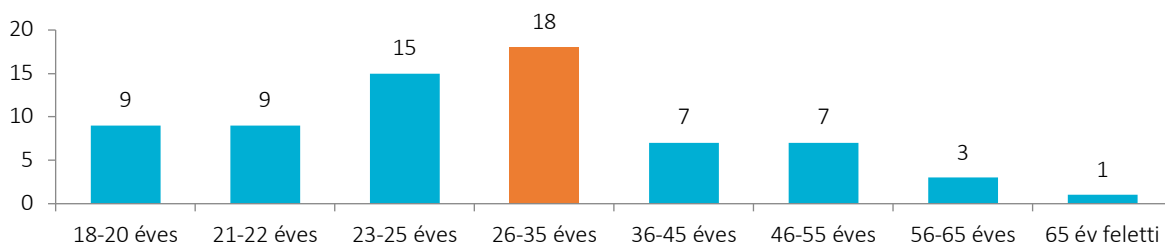
„Szerintem nagyon jó, hogy létrejött ez a kérdőív. Őszintén szólva szerencsésnek tartom magam, mert a szüleim kicsi koromban nagy hangsúlyt fektettek az integrált tanulásra és az idegen nyelvi fejlesztésekre is. Azóta én is ezt viszem tovább, azonban tapasztalom, hogy a különböző tanulási, szociális és munkavállalási teendők egyre nehezebbé válnak a hallásom folyamatos romlásával. Erre a COVID-19 és az ezzel járó maszkhordás nyilván rátesz még egy lapáttal. Tisztában vagyok velem, hogy az egyetemek felszereltségét nem lehet drasztikusan feljavítani, főleg, hogy jelenleg az épületek karbantartására és a megfelelő minőségű oktatás biztosítására is egyre kevesebb pénz van.”

A kutatás eredményei

Általános kérdések

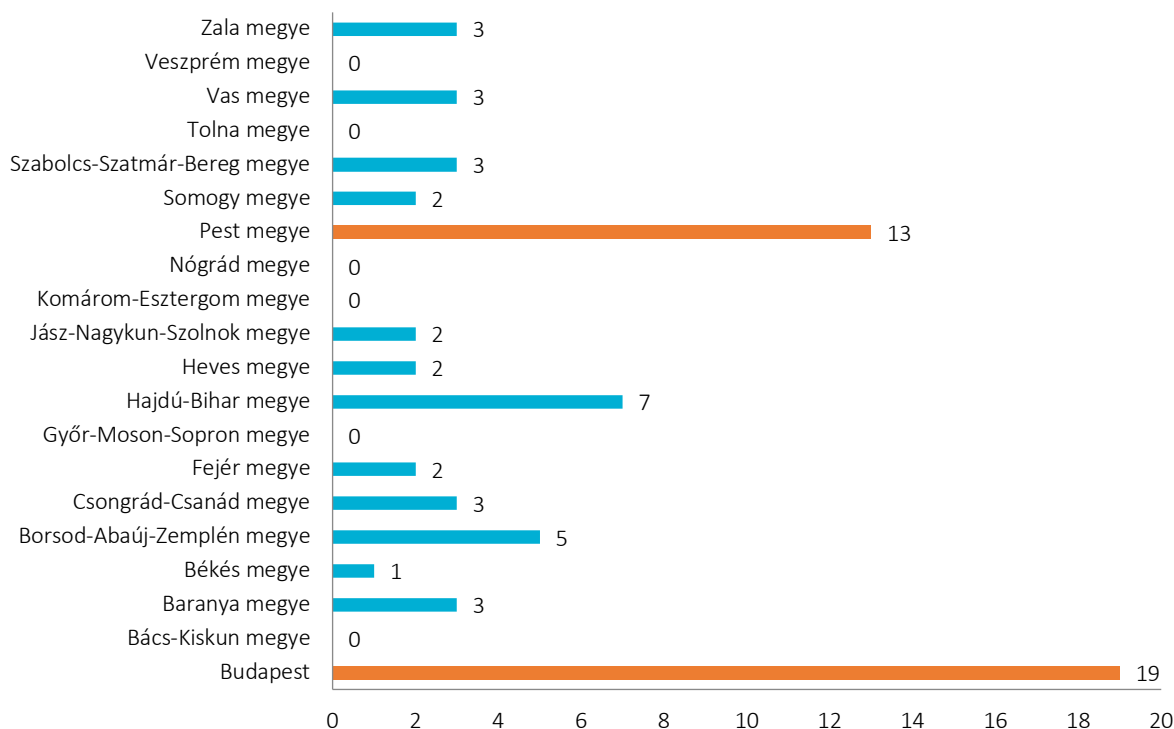
A kérdőívet eddig összesen 69 fő töltötte ki. A kutatás során az Oktatási Hivataltól kikérésre kerültek a fogyatékossgal élő hallgatókra vonatkozó aktuális statisztikai adatok, mely alapján a kutatás lefolytatásának idején összesen 2635 fogyatékossgal élő hallgató tanult a felsőoktatásban, amely az összes hallgatói létszám alig 1%-a. A 2020/2021 tavaszi félévben összesen 188 hallássérült hallgató tanult a felsőoktatásban (13 siket és 175 nagyothalló hallgató), mely a fogyatékossgal élő hallgatók 7,1%-a. (FIR, 2021) A FIR adatai alapján a kutatás során sikerült elérnünk a regisztrált hallássérült hallgatók 36,7%-át. A mintában nagyobb arányban vannak – jól tükrözve a népszámlálási adatokat és a SINOSZ tagságának arányát – a nagyothalló személyek (72,1%), illetve a kitöltők 14,7%-a cochleráris implantátummal rendelkező hallássérült személy (n=68). A kitöltők közül 3 hallgató jelezte, hogy látássérült személy is. A kitöltők 60,9%-a nő, 39,1%-a férfi (n=69). A kitöltők között legnagyobb arányban (26,1%) vannak a 26-35 éves korcsoportba tartozó hallgatók, 47,7%-uk a 18-25 éves korcsoportba tartozik. (n=69) (5. ábra) (n=68) A kitöltők 27,9%-a Budapesten él, 19,1%-uk pest megyei lakos. 10,3%-uk Hajdú-Bihar, 7,4%-uk Borsod-Abaúj-Zemplén megyében él. (n=68) (6. ábra)

A hallgatók 34,8%-a a fővárosban lakik, 18,8%-uk kisvárosban, 14,5%-uk megyeszékhelyen, 8,7% nagyvárosban, 23,2%-uk falun. (n=69) A hallgatók 44,8%-a ugyanabban a városban tanul, ahol él². (n=67)

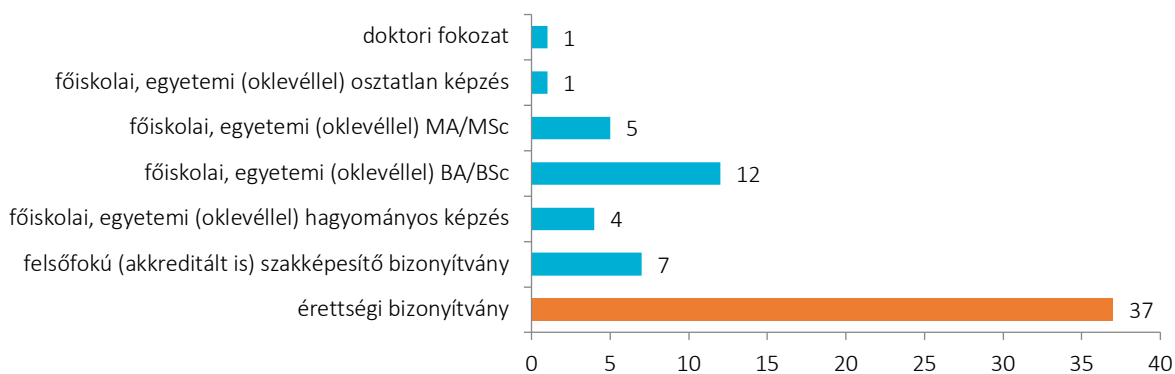
5. ábra: Siket és nagyothalló hallgatók korcsoport szerinti megoszlásban (db) (n=68)

² A válaszadó hallgatók közül 50 fő lakik kollégiumban és 22%-uk szerint a felsőoktatási intézmény kollégiuma szentel figyelmet az infokommunikációs akadálymentesítésre vonatkozóan (pl. hang alapú jelzések helyett vizuálisan érzékelhető jelzések....stb.), 48%-uk nem tudott erre vonatkozóan adatot szolgáltatni. (n=50) A felsőoktatási intézmény könyvtárába a kitöltők többsége jár, 23,9%-uk rendszeresen, 50,7%-uk nem rendszeresen, 20,9%-uk még soha nem volt. (n=67) A válaszaik alapján elmondható, hogy pl. a könyvtárak 25%-a szentel figyelmet az infokommunikációs akadálymentesítésre. (n=48)

6. ábra: Siket és nagyothalló hallgatók lakóhely megyei bontásban (db) (n=68)

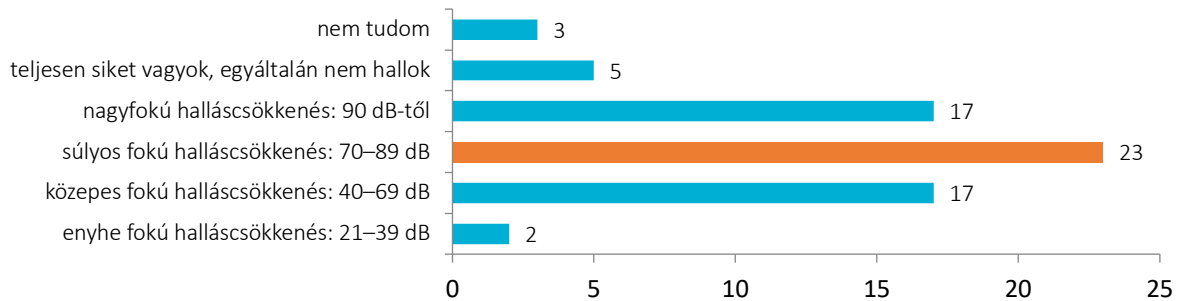
A hallgatók között legnagyobb arányban (55,2%) vannak azok, akiknek eddigi **legmagasabb iskolai végzettsége** az érettségi bizonyítvány, azonban vannak, akik már nem az első felsőfokú tanulmányaikat folytatják. A kitöltők között van, aki doktori fokozat birtokában tanul ismét a felsőoktatásban. (n=67)(7. ábra)

7. ábra: Siket és nagyothalló hallgatók lakóhely megyei bontásban (db) (n=67)

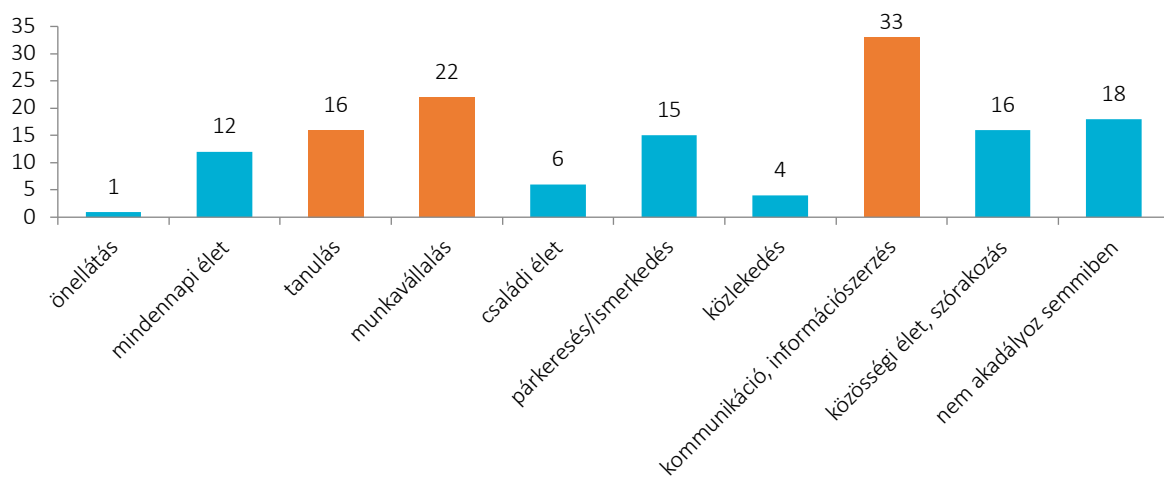
A hallásállapotára vonatkozóan a hallgatók mindegyike válaszolt. A kitöltők közül a legtöbben a **súlyos fokú halláscsökkenést** jelölték meg (34,8%), de ugyancsak jelentős a száma azoknak, akik közepes fokú halláscsökkenést (26,1%) és a nagyfokú halláscsökkenést (24,6%) jelölték meg válaszukban. (n=69) (8. ábra) A kitöltők 65,7%-a **születése óta** hallássérült személy, 23,9%-a kisgyermekkorában, iskolás kora előtt vált hallássérült személlyé, 6%-uk 18 éves kora után,

felőttkorában, 4,5%-uk iskolás korában, de még 18 éves kora előtt. (n=67) A kitöltők 80,9%-a használ valamilyen **hallást segítő eszközt**³. 16 fő (23,9%) **jelynyelvhasználó** személy. (n=67) A hallgatók 23,2%-át hallássérülése akadályozza őt a tanulásban, 31,9%-ukat a munkavállalásban. (n=69) (9. ábra)

8. ábra: Siket és nagyothalló hallgatók hallásállapot szerinti megoszlása (db) (n=69)

„Pandémia miatt a kötelező maszkhasználat miatt nem tudok szájról olvasni és ez nagyon sokat visszavet.”

9. ábra: Akadályoz Téged valamiben a hallássérülésed? (db) (n=69)

³ 94,5%-uk hallókészüléket, 20%-uk okos karórát, 10,9%-uk vezeték nélküli mikrofont, szintén 10,9%-uk implantátumot (pl.: cochleáris, BAHA...stb.). (n=55)

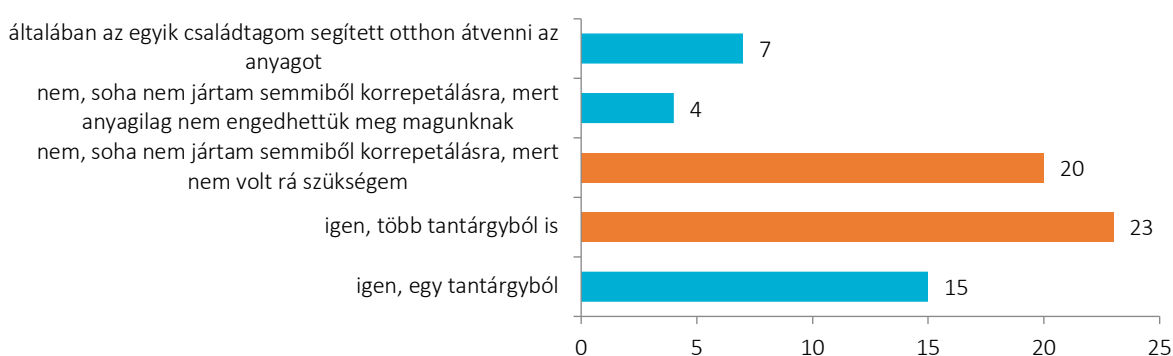
Pályaorientáció, pályaválasztás

„Pályaválasztás során, az épen hallók hajlamosak "jobban tudni" a hallássérültek azon pillanatnyi helyzetét; ezáltal elnyomva a hallássérült törekvéseit. Az éphallók számára kell sikerpéldát mutatni, hogy igen, mi is képesek vagyunk rá! A mi álmaink is megvalósíthatóak! Rengeteg eszköz és tudás áll rendelkezésre ahhoz, hogy akár jobb esélyekkel is indulhassunk. Csak használni kell őket.”

A kérdőívben fontosnak éreztük, hogy rákérdezzük arra, hogy a felsőoktatásban tanuló hallássérült személyek integráltan folytatták-e a felsőoktatásba történő felvételt megelőzően tanulmányaikat. A kitöltők 62,1%-a **csak integráltan** tanult, míg 37,9%-uk integráltan is. (n=58) Arra is rákérdeztünk, hogy jártak-e a felsőoktatási tanulmányaikat megelőzően valamilyen tárgyból korrepetálásra. A kitöltő hallgatók 29%-a soha nem járt semmiből **korrepetálásra**, mert nem volt rá szüksége, 33,3%-uk viszont több tantárgyból is. (n=69) A felsőoktatásba történő jelentkezését megelőzően a hallgatók 21,2%-ának egy tárgyból, míg 19,7%-ának több tárgyból is volt **felmentése**⁴. (10. ábra)

A hallgatók 59,1%-a jelezte, hogy korábbi tanulmányai során ő érezte úgy, hogy az adott tantárgyból felmentésre lesz szüksége a hallásállapota miatt, 31,8%-uk esetében a tanáraik/tanáruk javaslatára döntöttek a felmentés kezdeményezéséről, 9,1%-uk a szülei javaslatára döntött a felmentés kezdeményezéséről. (n=22)

„Audiológusom javaslatára a szüleim.”
„Nem kértem felmentést, hanem az iskola döntött.”
„Szakértői vélemény alapján hozták a döntést.”
„Egy tanár javasolta amit végül édesanyám nyújtott be később.”
„Matematika alól a diszkalkuliám miatt lettem felmentve 9. osztálytól kezdve. Angolból pedig magnóhallgatás rész alól a hallásállapotom miatt lettem felmentve tanáraim kezdeményezésére.”

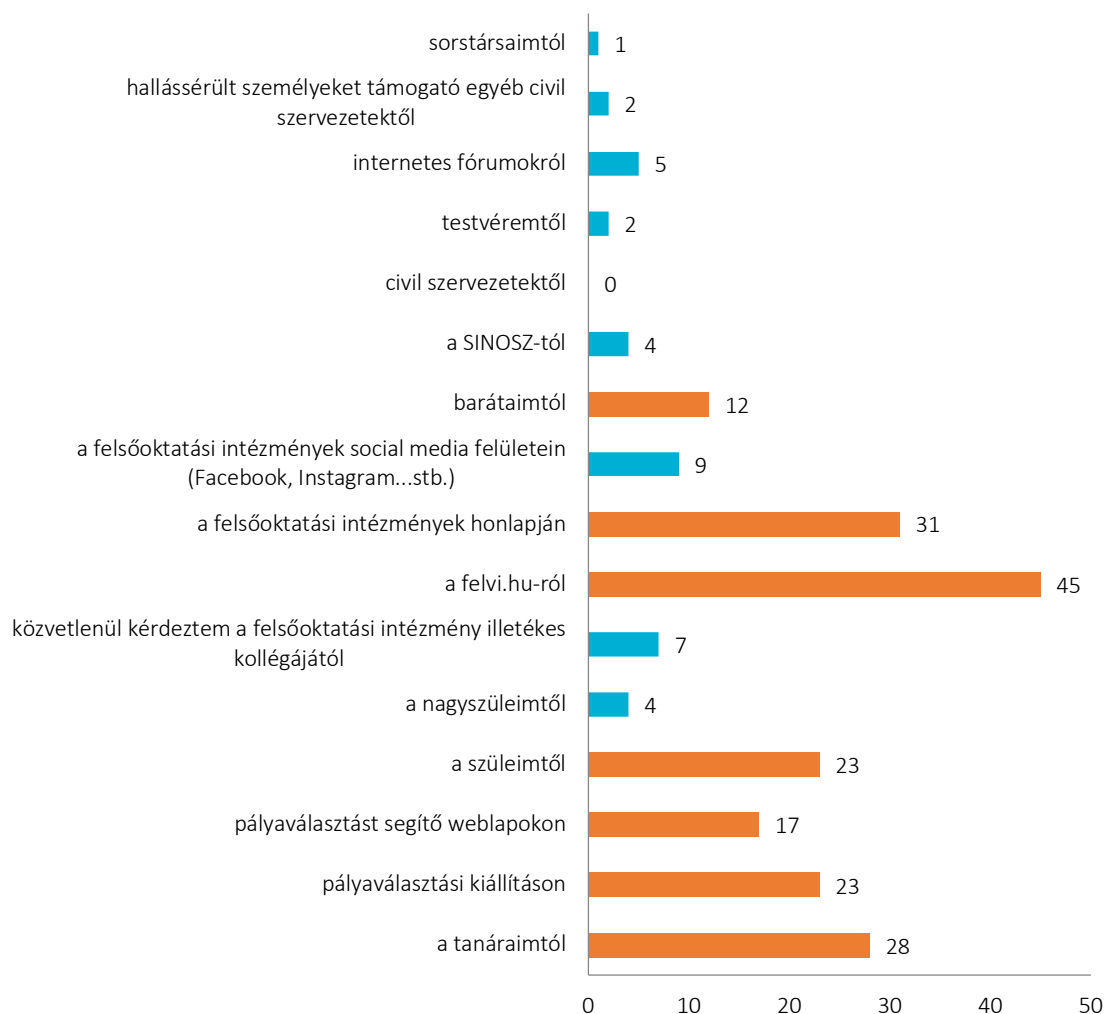
10. ábra: A felsőoktatásba történő jelentkezésedet megelőzően jártál korrepetálásra bármilyen tantárgyból? (db) (n=69)

⁴ Jellemzően ezek a tárgyak az ének-zene, az idegennyelv és a matematika. A hallgatók 59,1%-a jelezte, hogy korábbi tanulmányai során ő érezte úgy, hogy az adott tantárgyból felmentésre lesz szüksége a hallásállapota miatt, 31,8%-uk esetében a tanáraik/tanáruk javaslatára döntöttek a felmentés kezdeményezéséről, 9,1%-uk a szülei javaslatára döntött a felmentés kezdeményezéséről. (n=22) A kérdésre választ adó hallgatók 59,1%-nak soha nem volt semmilyen tantárgyból felmentése. (n=66)

Az ENSZ Fogyatékosággal élő Személyek Jogairól szóló egyezményének 27. cikke kimondja, hogy a részes tagállamoknak kötelessége biztosítani a fogyatékosággal élő személyek számára az általános szakmai és pályaválasztási tanácsadói programokhoz történő hozzáférést. A felsőoktatásba történő jelentkezését megelőzően a hallássérült hallgatók csupán 28,4%-a vett részt **pályaorientációs vagy pályaválasztási tanácsadásban.** (n=67) Akik részt vettek tanácsadáson többnyire jó tapasztalatokat szereztek, 11,1%-uk teljes mértékben elégedett, 33,3%-uk többnyire elégedett volt, míg 33,3%-uk inkább elégedett volt.

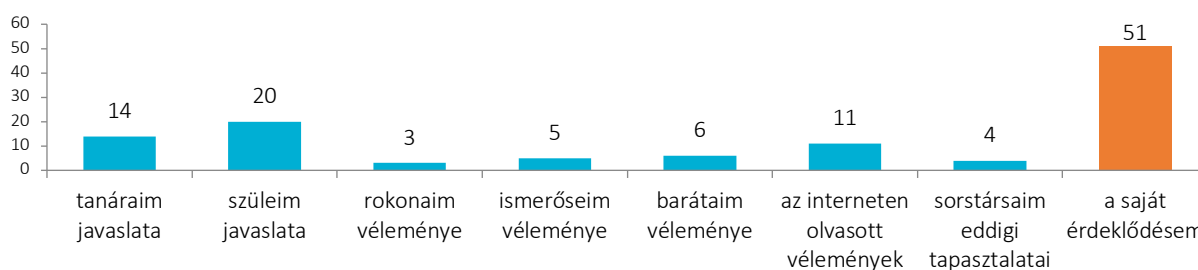
„Megerősített, hogy a képességeimnek megfelelő-e a döntésem.”
„Annak ellenére, hogy volt már egy elképzelésem a továbbtanulásról, sok hasznos információt adott más szakmákról, illetve ösztöndíjprogramokról”
„Pályaorientációs tanácsadó, de nagyon rossz élmény volt.”
„Az osztályfőnököm segített.”
„Egyértelműsítette, milyen irányban NEM tanulhatok tovább.”
„Megerősített abban, amit amúgy is szerettem volna választani.”
„Hasznosnak tartottam, mert a tanácsadás során megismered önmagadat, abból a szempontból, hogy sok mindenre képes.”
„Képet kaptam az engem érdeklő szakokról, hogy mely egyetemekre tudok ezekre jelentkezni.”
„Nagyjából körvonalazódott, hogy mit is szeretnék, illetve amik szóba se jöhettek azt ki tudtuk zárni”
„Beigazolódott hogy 2 terület ami igazán érdekel és egy hosszabb teszt során ez a 2 terület jött ki. Illetve ő ösztönzött hogy tanuljak tovább.”
„Túl általános volt a szóbeli, aztán egy kérdőívet kellett kitölteni, és nagyon nagy hülyeségek jöttek ki, semmi értelmes szakma, de én akkor tudtam hogy mit szeretnék, szóval annyira nem zavart, hogy nem tudtak segíteni.”
„Nem kaptam releváns tanácsot, amit fel tudtam volna használni a tanulmányaiban. Alapvetően minden bennem felmerülő kérdést rám hagyott az illető aki tartotta a pályaválasztási tanácsadást.”

A hallgatók 38,8%-a a **felvételit megelőzően** egyszer ellátogatott személyesen is pályaválasztási kiállításra, 13,4%-uk több alkalommal is, 47,8%-uk soha nem volt ilyen jellegű rendezvényen. (n=67) Kiemelten domináns az önálló úton történő információszerzés. A válaszadók 68,2%-a jelölte meg, hogy a felvi.hu oldalról tájékozódott a felvételit megelőzően, 47%-uk közvetlenül a felsőoktatási intézmények honlapján, 42,4%-uk a tanáraitól, 25,8%-uk pályaválasztást segítő különböző weblapokon, 34,8%-uk jelezte szülei meghatározó szerepét is. (n=66) (11. ábra)

11. ábra: Hol tájékozódtál a felvételit megelőzően? (db) (n=66)

Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a döntésüket leginkább a saját érdeklődésük határozta meg (75%), illetve szüleik (29,4%) és tanáraik javaslata (20,6%). (n=68) (12. ábra)

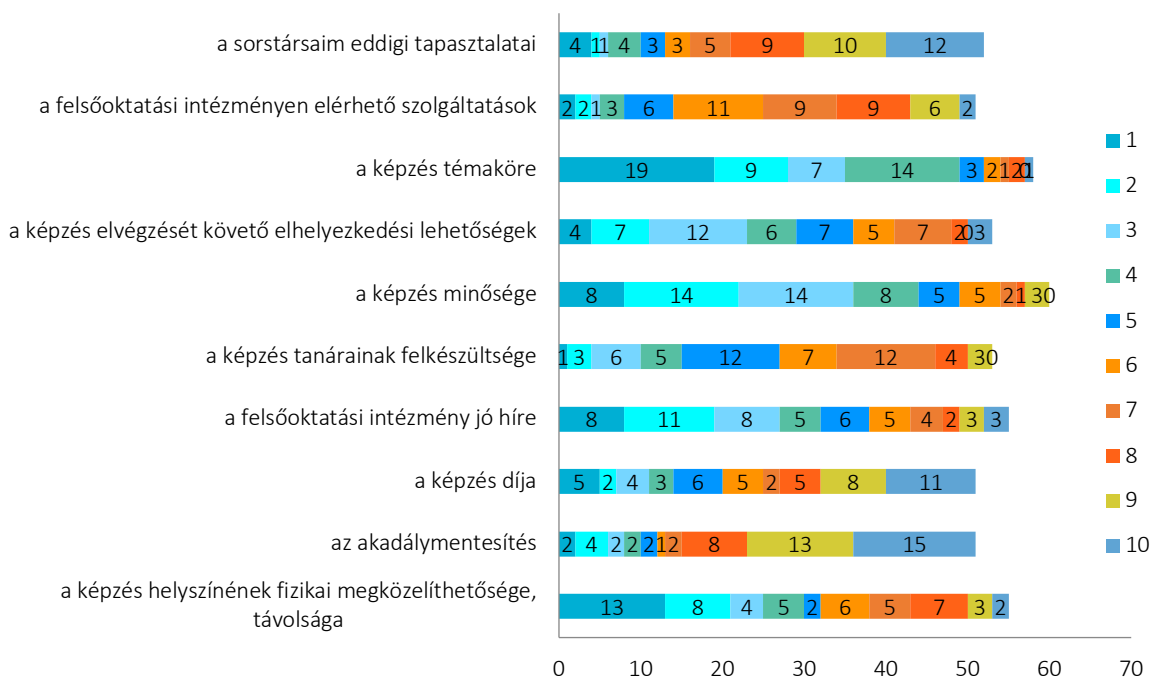
12. ábra: Hol tájékozódtál a felvételit megelőzően? (db) (n=68)

A legfontosabb szempontok a jelentkezésnél a képzés témaköre, minősége, a felsőoktatási intézmény jó híre, a képzés elvégzését követő munkalehetőségek és a képzés helyszínének fizikai megközelíthetősége, távolsága is meghatározó. (1. táblázat; 13. ábra)

Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
A KÉPZÉS HELYSZÍNÉNEK FIZIKAI MEGKÖZELÍTHETŐSÉGE, TÁVOLSÁGA			AZ AKADÁLYMENTESÍTÉS			A KÉPZÉS DÍJA		
1	14	24.6%	1	2	3.9%	1	5	9.8%
2	9	15.8%	2	4	7.8%	2	2	3.9%
3	4	7%	3	2	3.9%	3	4	7.8%
4	5	8.8%	4	2	3.9%	4	3	5.9%
5	2	3.5%	5	2	3.9%	5	6	11.8%
6	6	10.5%	6	1	2%	6	5	9.8%
7	5	8.8%	7	2	3.9%	7	2	3.9%
8	7	12.3%	8	8	15.7%	8	5	9.8%
9	3	5.3%	9	13	25.5%	9	8	15.7%
10	2	3.5%	10	15	29.4%	10	11	21.6%
n=57			n=51			n=51		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY JÓ HÍRE			A KÉPZÉS TANÁRAINAK FELKÉSZÜLTÉSÉGE			A KÉPZÉS MINŐSÉGE		
1	8	14.3%	1	1	1.9%	1	8	13.1%
2	12	21.4%	2	3	5.7%	2	14	23%
3	8	14.3%	3	6	11.3%	3	14	23%
4	5	8.9%	4	5	9.4%	4	9	14.8%
5	6	10.7%	5	12	22.6%	5	5	8.2%
6	5	8.9%	6	7	13.2%	6	5	8.2%
7	4	7.1%	7	12	22.6%	7	2	3.3%
8	2	3.6%	8	4	7.5%	8	1	1.6%
9	3	5.4%	9	3	5.7%	9	3	4.9%
10	3	5.4%	10	0	0%	10	0	0%
n=56			n=53			n=61		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
A KÉPZÉS ELVÉGZÉSÉT KÖVETŐ ELHELYEZKEDÉSI LEHETŐSÉGEK			A KÉPZÉS TÉMAKÖRE			A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEN ELÉRHETŐ SZOLGÁLTATÁSOK		
1	4	7.5%	1	20	33.9%	1	2	3.9%
2	7	13.2%	2	9	15.3%	2	2	3.9%
3	12	22.6%	3	7	11.9%	3	1	2%
4	6	11.3%	4	14	23.7%	4	3	5.9%
5	7	13.2%	5	3	5.1%	5	6	11.8%
6	5	9.4%	6	2	3.4%	6	11	21.6%
7	7	13.2%	7	1	1.7%	7	9	17.6%
8	2	3.8%	8	2	3.4%	8	9	17.6%
9	0	0%	9	0	0%	9	6	11.8%
10	3	5.7%	10	1	1.7%	10	2	3.9%
n=55			n=59			n=51		
Válaszok	db	%						
A SORSTÁRSAIM EDDIGI TAPASZTALATAI								
1	4	7.7%						
2	1	1.9%						
3	1	1.9%						
4	4	7.7%						
5	3	5.8%						
6	3	5.8%						
7	5	9.6%						
8	9	17.3%						
9	10	19.2%						
10	12	23.1%						
n=52								

1. táblázat: Felvételikor meghatározó tényezők sorrendisége (1-10) (db/%)

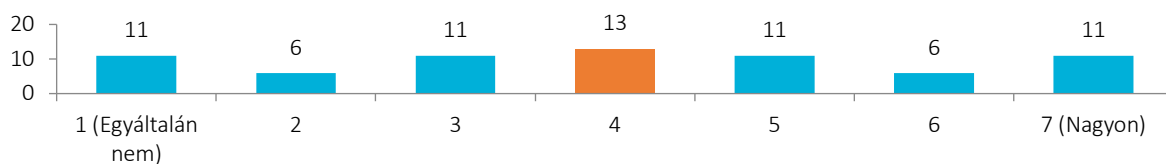
„Akkor még nem is ismertem a SINOSZ-t, sorstársaim sem voltak, azért így jött ki a sorrend.”
„Fontos volt, hogy az Iskola és szak elfogadja a fogyatékoság tényét.”

13. ábra: Felvételikor meghatározó tényezők sorrendisége (1-10) (db)

A hallgatók véleménye megoszlik abban a kérdésben, hogy mennyire törekednek a felsőoktatási intézmények arra, hogy siket és nagyothalló személyek számára is elérhető legyen minden felvételt meghatározó információ (14. ábra). A kitöltők 61,3%-a szerint az intézmények által kommunikált tájékoztató filmek egyike sem volt feliratos. (n=67)(2-3. táblázat)

A **jogtudatosság** tekintetében a kutatás eredménye azt mutatja, hogy a válaszadó hallgatók 55,9%-a egyáltalán nem ismeri a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. CCIV. törvényt. (n=68)

14. ábra: Szerinted mennyire törekednek a felsőoktatási intézmények arra, hogy siket és nagyothalló jelentkezők számára is elérhető legyen minden felvételt meghatározó információ? (db) (n=69)

Válaszok	db	%
igen, volt mindegyiknek	15	22.4%
igen, néhánynak volt, de nem mindegyiknek	14	20.9%
igen, egynek volt	2	3%
nem, egyiknek sem volt	10	14.9%
nem emlékszem már erre	26	38.8%

2. táblázat: A felsőoktatási intézményeknek volt tájékoztató filmje, videója, amit láttál, mielőtt felvételizté? (db) (n=67)

Válaszok	db	%
igen, mindegyik feliratos volt	0	0%
igen, volt közülük, amelyik feliratos volt	12	38.7%
nem, egyik sem volt feliratos	19	61.3%

3. táblázat: A felsőoktatási intézményeknek volt tájékoztató filmje, videója, amit láttál, mielőtt felvételiztél? (db) (n=31)

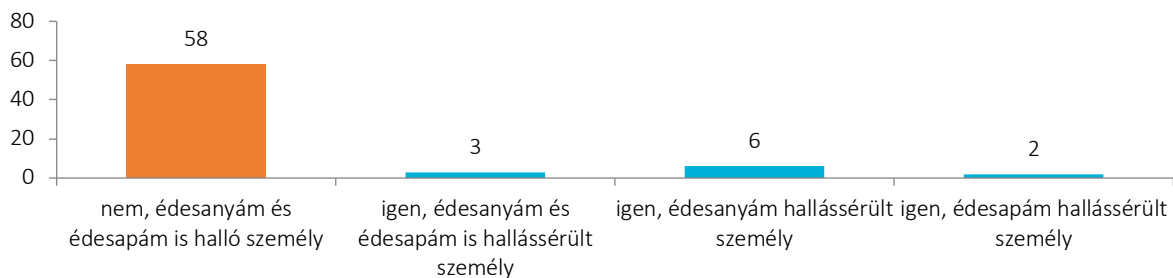
A pályorientációval, pályaválasztással és a felvételit megelőző meghatározó tényezők és hatások kapcsán fontosnak éreztük, hogy rákérdezzünk arra, hogy mi a hallgatók **szüleinek legmagasabb iskolai végzettsége** (4. táblázat) és hogy szülők halló vagy hallássérült személyek-e. Egyéb válaszként összesen 5 esetben érkezett válasz arra vonatkozóan, hogy a hallgató édesanyja vagy édesapja már elhunyt.

A válaszadó hallgatók 47%-a esetében az édesanya felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezik, az édesapák tekintetében ez az érték 39%. (4. táblázat) A kérdőív kitért a szülők szakmájára és foglalkozására is, de jelen tanulmányban erre vonatkozóan nem közlünk adatokat.

Mi az édesanyád legmagasabb iskolai végzettsége? (n=66)	db	%
általános iskolánál kevesebb	1	1.5%
8 általános iskola	6	8.8%
szakiskola, szakmunkásképző iskola	9	13.2%
szakközépiskolai érettségi	11	16.2%
gimnáziumi érettségi	8	11.8%
főiskola (vagy azzal egyenértékű, pl. BA/BSc) oklevél	18	26.5%
egyetem (vagy azzal egyenértékű, pl. MA/MSc) oklevél	12	17.6%
doktori (PhD- vagy DLA-) fokozat	3	4.4%
Mi az édesapád legmagasabb iskolai végzettsége? (n=64)	db	%
általános iskolánál kevesebb	0	0%
8 általános iskola	5	7.6%
szakiskola, szakmunkásképző iskola	15	22.7%
szakközépiskolai érettségi	14	21.2%
gimnáziumi érettségi	5	7.6%
főiskola (vagy azzal egyenértékű, pl. BA/BSc) oklevél	13	19.7%
egyetem (vagy azzal egyenértékű, pl. MA/MSc) oklevél	12	18.2%
doktori (PhD- vagy DLA-) fokozat	2	3%

4. táblázat: A válaszadók szüleinek legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása (db) (n=68;66)

A szülők jellemzően halló személyek, a válaszok között nagyon kismértékben fordul elő, hogy valamelyik vagy esetleg mindkét szülő szintén hallássérült (4,5%) szülő lenne. (15. ábra)

15. ábra: A szüleid hallássérült személyek? (db) (n=69)

Felsőoktatásban való részvétel tapasztalatai

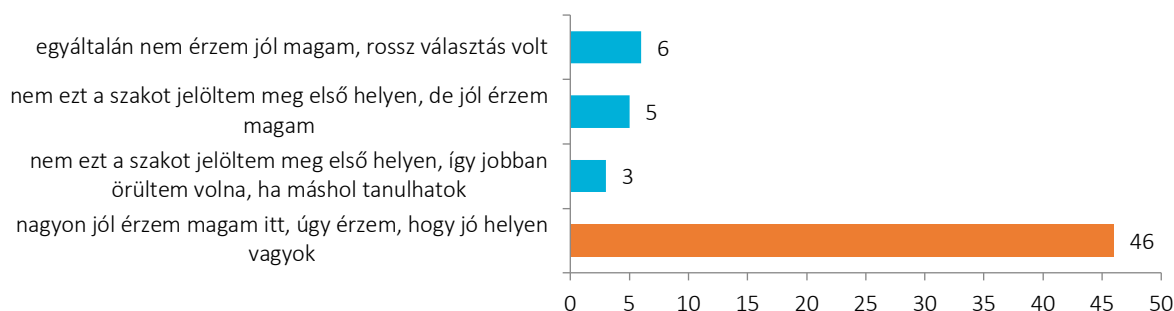
„Többet kellett teljesítenem az átlagnál...”

A hallgatók 27,6%-a az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folytatja tanulmányait, 10,3%-uk a Szegei Tudományegyetemen, 10,3%-uk a Debreceni Egyetemen, 6,9%-uk a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, 5,2%-uk a Miskolci Egyetemen. (n=58) A hallgatók tanulnak többek között kommunikáció- és médiatudomány, építészmérnök, kereskedelem és marketing, jogász, gyógytornász, sport- és rekreációs szervezés, pénzügy és számvitel, földmérő és földrendező mérnök, programtervező informatikus, gyógypedagógia, állatorvos, pszichológia, gazdálkodási és menedzsment, gépészmérnök, anyagmérnöki, általános orvos, fogorvos szakokon. (n=66)

A hallgatók 76,7%-a nagyon jól érzi magát választott szakján, melyre felvételt nyert, csupán 10%-uk érzi úgy, hogy rosszul választott. (n=60) (16. ábra) A válaszadó hallássérült hallgatók 29,9%-a úgy ítéli meg, hogy nagyon jó a hallgatótársakkal, csoporttársaiddal való kapcsolata (n=67), 34,3%-uk nagyon szívesen kapcsolódik be közösségi programokba is. (n=65)

„Ezt a szakot jelöltem meg első helyen, de nem hinném, hogy ezt jelölném meg újra.”
„Ezt a szakot jelöltem meg elsőként, néha úgy érzem, hogy jó szakot választottam, néha inkább másfelé vágyódom.”

„Társaság szempontjából jó, de maga a szak rossz döntés volt.”

16. ábra: Hogy érzed magad a szakodon, amelyre felvételt nyertél? Mennyire érzed úgy, hogy jól választottál? (db) (n=60)

A kitöltők közül legtöbben alapszakos hallgatók és döntően nappali **munkarendben** (72,3%) tanulnak, a kitöltők 23,1%-a levelezős hallgató (n=65). A kitöltők 81,3%-a **állami ösztöndíjas** képzésen vesz részt, csupán 10,9%-uk önköltséges formában tanul. 6,3%-uk jelenleg állami ösztöndíjas, de tanult önköltséges formában is (n=65).

A kutatási tervben vállalásra került azoknak az **ösztöndíjprogramoknak a feltérképezése**, melyek kifejezetten a fogyatékossgal élő hallgatók számára kerülnek nyilvánosan meghirdetésre. A kutatás eredményei alapján láthatóvá vált, hogy nagyon kevés ezen programok száma, közülük a legjelentősebb a *Magyar Közigazgatási Ösztöndíjprogram*, a vállalati oldalon pedig a *MOL eQUALITY* programja. Felsőoktatási intézmények oldaláról vizsgálva pályázati források által eseti jelleggel biztosított ösztöndíjpályázatokat találtunk (*PTE, BME MŰHAL, Edutus, EKKE*), továbbá kiemelt jelentőségű a felsoroltak mellett az *Erasmus* programok által biztosított kiegészítő támogatás. Civil oldalról létrejött a *SINOSZ Tudom, hogy én is képes vagyok rá! pályázata*, amely azonban az elmúlt két évben sajnos nem indult (<https://sinosz.hu/nagyothallo-fiatalok-figyelem-iden-is-palyazhattok/>).

A legtöbben **gazdaságtudomány és pedagógusképzés** területén végzik tanulmányaikat, mely utóbbi különösen izgalmas terep a hallássérült személyek felvétele szempontjából. (5-6. táblázat)

Képzési szint	db	%
alapképzési szak (A)	41	63.1%
osztatlan mesterképzés (O)	9	13.8%
felsőoktatási szakképzés (F)	7	10.8%
mesterképzés (M)	7	10.8%
doktori képzés	1	1.5%

5. táblázat: A válaszadók képzési szintek alapján történő megoszlása (db) (n=65)

Képzési terület	db	%
agrár (AGRÁR)	3	5.3%
bölcsészettudomány (BÖLCS)	3	5.3%
hitéleti (HIT)	1	1.8%
informatika (INFO)	4	7%
jogi és igazgatási (JOG)	3	5.3%
gazdaságtudományok (GAZD)	7	12.3%
műszaki (MŰSZ)	5	8.8%
művészet (MŰV)	3	5.3%
művészetközvetítés (MŰVK)	0	0%
nemzetvédelmi és katonai (KAT)	1	1.8%
orvos- és egészségtudomány (ORVOS)	7	12.3%
pedagógusképzés (PED)	9	15.8%
sporttudomány (SPORT)	3	5.3%
társadalomtudomány (TÁRS)	4	7%
természettudomány (TERM)	4	7%

6. táblázat: A válaszadók képzési terület alapján történő megoszlása (db) (n=57)

A válaszadó hallgatók 68,8%-a igényelt a felsőoktatási **felvételi eljárás során többletpontokat** az esélyegyenlőség biztosítása kategóriában a fogyatékoság jogcímén, 18,8%-uk nem, míg 12,5%-uk nem tudta, hogy az esélyegyenlőség biztosítása kategóriában igényelhető. (n=64) Az igénylő hallgatók 100%-a megkapta a többletpontokat a felvételi jelentkezés elbírálásakor.

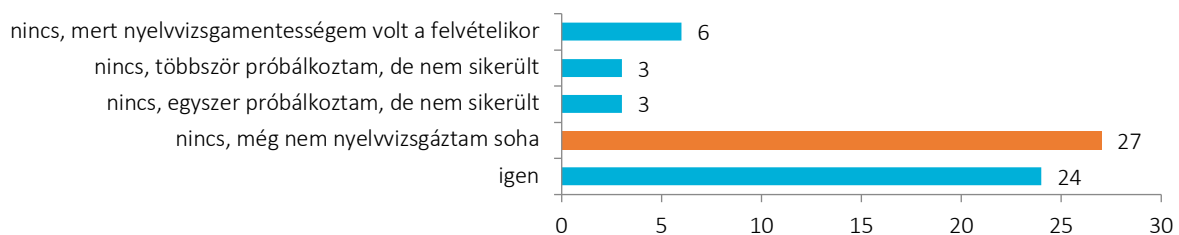
A hallgatók 51,6%-a nem jelentkezett olyan szakra, amelynek részét képezte **alkalmassági típusú vizsga**, 12,5%-uk jelezte, hogy kifejezetten fogyatékosága miatt nem jelentkezett olyan szakra, amelynek részét képezte alkalmassági típusú vizsga. (n=64) A kérdőív kitért az alkalmassági vizsga típusaira és a közben felmerülő nehézségekre is. Az alkalmassági vizsgán résztvevő hallgatók 33,3%-nak volt valamilyen nehézsége az alkalmasságin a hallásállapotából kifolyólag.

„Logopédus volt az egyik alkalmassági vizsgáztató és közölte, hogy orrhangon beszélek, sz hangot nem mindig ejtem jó, de a logopédus mellett volt egy főiskolás, aki azt mondta, hogy hallássérült vagyok és erről nem tehetek.”

„Nem hallottam hogy mi a feladat.”

„Halkan beszélt és kis szájmozgással az egyik vizsgáztató.”

A hallgatók 38,1%-a már rendelkezik nyelvvizsgával, 42,9%-uk nem és nem is nyelvvizsgázott még sosem. (n=63) A kérdőív kitért a **nyelvvizsga** a típusára is.

17. ábra: Van valamilyen nyelvből nyelvvizsgád? (db) (n=63)

A felsőoktatási intézmény szolgáltatásai

A válaszadó hallgatók 56,9%-a **regisztrált speciális szükségletű/fogyatékosággal élő hallgatóként** a felsőoktatási intézményben, ahol tanul, 12,3%-uk nem tudta, hogy erre van lehetősége 6,2% nem regisztrált, de tervezi ezt a lépést tanulmányai alatt. (n=65) A felsőoktatási **intézmények hallgatók számára biztosított szolgáltatásaira** általánosságban is rákérdeztünk, illetve szűkítve kifejezetten a fogyatékosággal élő hallgatók, azon belül is a hallássérült hallgatók számára biztosított szolgáltatásokra. (7. táblázat) A hallgatók 49,2%-a igénybe veszi a hallgatókat támogató általános szolgáltatásokat, 31,3%-uk ismeri a **hallássérült hallgatókat támogató szolgáltatásokat** és igénybe is veszi azokat. Nagyon fontos adat, hogy a hallgatók 40,6%-a nem tud ilyen, kifejezetten számára biztosított szolgáltatásokról. (n=64) A felsőoktatási intézményeknél jellemzően **szóbeli vizsgáról való felmentés, helyette írásbeli vizsga tétele, jegyzetelés, korrepetálás, mikrofon, adóvevő, eszközkölcsonzés, jegyzetelő**

szolgáltatás, jelnyelvi tolmács biztosítása, előadásjegyzetek, diktafon, segítség ügyintézésben, személyi segítő, tréningek, programok, tablet, irodai szolgáltatások, munkavállalási tanácsadás érhető el.

A felsőoktatási intézmény, ahol tanulsz biztosít olyan általános, hallgatókat támogató szolgáltatásokat, melyeket igénybe tudsz venni?	db	%
igen, vannak ilyen szolgáltatások és igénybe is veszem őket	32	49.2%
igen, vannak ilyen szolgáltatások, de én nem veszem igénybe őket	10	15.4%
nem, nincsenek ilyen szolgáltatások	1	1.5%
nem tudok róluk	18	27.7%
nem volt/nincs szükségem semmilyen extra támogatásra, szolgáltatásra	4	6.2%
A felsőoktatási intézmény, ahol tanulsz biztosít olyan kifejezetten hallássérült hallgatókat támogató szolgáltatásokat, melyeket igénybe tudsz venni?	db	%
igen, vannak ilyen szolgáltatások és igénybe is veszem őket	20	31.3%
igen, vannak ilyen szolgáltatások, de én nem veszem igénybe őket	12	18.8%
nem, nincsenek ilyen szolgáltatások	5	7.8%
nem tudok róluk	26	40.6%
nem volt/nincs szükségem semmilyen extra támogatásra, szolgáltatásra	1	1.6%

7. táblázat: A felsőoktatási intézmények által biztosított szolgáltatások (n=65;64)

„Tolmácsszolgálat, korrepetálási lehetőség, finanszírozás biztosítása segítő eszközökre (pl. adó-vevő, fordítóprogram).”

„Mivel az ELTE-n van fogyatékosügyi központ, elég sok szolgáltatást lehet igénybe venni. Néhány példa: adó-vevő, tablet, laptop kölcsönzés, személyi segítő (aki pl jegyzetel neked vagy leegyszerűsíti a szöveget), tárgyfelvétel során többletpont (emiat bármilyen kurzusra bejuthatunk), szóbeli vizsga kiváltása, valamiből felmentés, tolmácsolás stb.”

„Szemléletformáló tevékenység, A beilleszkedés kihívásai a mindennapokban, Mentálhigiénés Filmklub, Esélyteremtő kapcsolati tréning, Kríziskezelés speciális eszközökkel, Személyes hatékonyság fejlesztése, irodai szolgáltatások (fénymásolás, nyomtatás, scannelés, spirálozás), Tanulást segítő technikai eszközök kölcsönzése, Jegyzetelő szolgáltatás, Diáksegítői szolgáltatás koordinálása, Szabadidős programok és klubfoglalkozások szervezése, Személyre szóló segítség, Elhelyezkedéssel, munkavállalással kapcsolatos konzultáció”

„Segédeszközök kölcsönzése, e-anyagok beszerzése, segítség ügyintézésben Szegeden, tanulmányi és vizsga kedvezmények biztosítása, elektronikus anyagok, jegyzetek beszerzése, kis értékű tárgyi eszközök kölcsönzése (pl.: digitális diktafon), jeltolmács biztosítása, személyi segítő biztosítása, tréningek, programok (klubfoglalkozások) szervezése, életvezetési tanácsadás, speciálisan fogyatékkal élő hallgatók részére.”

„Jelnyelvi tolmács igénylése, diák elkérése, feliratozás, jegyzetelés, személyes segítő, okosmikrofon.”

A hallgatók 51,5%-át soha nem érte hátrányos megkülönböztetés a felsőoktatásban hallássérülése miatt, 15,2%-uk ezt úgy érzi, hogy nem tudja megítélni, 10,6%-uk inkább pozitív diszkriminációról számolt be. 9,1%-uk jelezte, hogy sokszor élt meg negatív diszkriminációt, hátrányos helyzetű megkülönböztetést, 13,6%-uk esetében ritkán előfordulnak ilyen helyzetek. (n=66) A negatív diszkriminációt tapasztaló hallgatók 28,6%-a az intézmény vezetőjének jelezte panaszát, 7,1%-uk az érdekvédelmi szervezethez fordult, 57,1%-uk semmit nem tett. Utóbbi

oka 25%-uk válasza alapján, hogy nem tudták hová forduljanak ügyükkel, 37,5%-uk úgy érzi, hogy úgysem tudtak volna semmit tenni, bárkihez is fordultak volna, s ugyanennyien jelezték, hogy már hozzászórtak életük során ezekhez a helyzetekhez. Van, aki félt, hogy kellemetlen, megalázó helyzetbe kerül, illetve hogy csak rosszabb helyzetbe fog kerülni, ha panaszt tesz. (n=8, több válasz volt megjelölhető) A hallgatók 40,7%-a jelölte meg, hogy felmerülő nehézségek, akár diszkriminatív helyzetek esetén felkeresné a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetségét. (n=59) Kifejezetten a tanárok, oktatók részéről a hallgatók 30,8% tapasztalt már negatív diszkriminációt (n=65), jellemzően a tantermi, jelenléti oktatás (55%) online oktatás (20%), vizsgahelyzet (30%), gyakorlat (45%), csoportmunka (15%) során. (n=20)

„Nem tudtam, hogy ilyen szituációval is meg lehet keresni a SINOSZ-t, ha tudtam volna, hozzájuk fordulnék, mert sajnos adódott/adódik ebből probléma az egyetemen.”

„Jelentősen kevesebb diszkriminációt tapasztaltam az egyetemen, mint az egyetem előtt. Gondolom itt könnyebb volt bizonyítani a kvalitásomat, habár így is többet kellett teljesítenem az átlagnál, hogy kérdés-kétely ne legyen alkalmasságom felől.”

„Tanárral konfliktus, pl megkérem hogy beszéljen hangosabban, vagy a zh kérdést diktálja és nem értem és vissza kell kérdeznem..”

„Előfordult, talán egyszer olyan, hogy amit az órán elmondott a tanár azt szerettem volna a vizsgán visszahallani, de hát a könyvből tanultam, így rosszabb jegyet adott.”

„A tanár nem volt hajlandó a segédeszközt (mikrofon) használni.”

„Nem támogat, általában tanárok nem engedi be a jelnyelvi tolmácsot a terembe”

„Volt olyan oktató, aki finoman szólva lelütyezett, amikor nem értettem a feladatot.”

„Legtöbbször inkább a tananyag követése esetén sokszor lemaradásba kerültem, ezért nehezen vettem az akadályokat vizsgára. De sokszor a végén összeszedtem magam és akár a hallgatótársaimtól is kértem segítséget. Ha nem harcolok, akkor nyilván nem sikerül. Ez inkább saját akaraton múlik.”

„Medikus kollega úgy vélte, hogy amit nagy magabiztossággal hallottam az nem igaz és miért beszélek hülyeségeket, nem is hallok semmit se. Mint kiderült, nekem lett igazam és több medikának is megmutatta a gyakorlatvezető azt, amit én hallottam. Jelentősen kevesebb diszkriminációt tapasztaltam az egyetemen, mint az egyetem előtt. Gondolom itt könnyebb volt bizonyítani a kvalitásomat, habár így is többet kellett teljesítenem az átlagnál, hogy kérdés-kétely ne legyen alkalmasságom felől.”

„1. Vannak olyan gyakorlati vezetők, akik óráimon tanítanak és mindig tábla vagy Monitor előtt beszélnek. Így nem tudom szájról olvasni, ha nem látom arcukat. Párszor megbeszéltem gyakorlati vezetőkkel erről a problémáról. De sajnos nem tudták/akarták segíteni nekem 2. Konzultáció → Vannak olyan konzultációk, amik rövidek és halló hallgatók is részt vehetnek. Például én nem értettem órán nagy részét mert nem tudtam szájról olvasni (oktatók tábla felé tanított) és mentem konzultációra. Gondoltam ott megkaphatom minden információt, amit órán tudni kell, de nem. Tegyük fel, hogy 10 hallgató van konzultáción és 60 percet tart. Azt jelenti, hogy minden hallgató csak 6 percet kap megkérdezni gyakorlati vezetőtől, amit nem értett. Sajnos konzultáció nem volt jó segítség. 3. Vannak oktatók, akiknek nincs idejük segíteni, mert hallássérült vagyok. Tudjuk, hogy hallássérülteknek több idő kell, hogy megértsék órai tananyagokat, de oktatók nincs idejük hallássérültekkel foglalkozni.”

„A gyakorlaton nem mindig figyeltek arra, hogy én is meghallottam-e az utasításokat, s mikor ezért eltévesztettem valamit, egyest kaptam. Minden vizsga elején szólnom kellett, hogy hallássérült vagyok, de hamar úgy éreztem, hogy ez hátrányt jelent, s inkább nem szóltam már. Többször volt olyan, hogy azt mondták, hogy akkor miért jöttem erre a szakra... Nem kaptam a törvény által előírt

lehetőséget, hogy írásban tegyék fel nekem a kérdéseket a vizsgán, s amikor külön kérvényeztem, akkor velem leiratták a tételeimet, majd tovább kérdeztek szóban feltett kérdésekkel az anyag többi részéből, így ezeket a kérdéseket már rosszul értettem, s így többet teljesítve rosszabb eredményt értem el, mint a többiek. A járvány alatt még ráadásul a maszk mögött beszéltek az oktatók és maszk mögül kérdeztek a vizsgákon,. Nem biztos, hogy rosszindulatból, inkább tájékozatlanságból fakadt ez, ami egy egészségügyi képzésben azért furcsa. Voltak viszont néha empátikus oktatók, akik megpróbáltak segíteni, hogy megértsem a kérdést vagy feladatot, rájuk jó szívvel gondolok.”

A hallgatók 71,4%-nak soha nem volt felmentése eddigi, felsőoktatásban töltött idő alatt volt semmilyen tananyagegység vagy gyakorlati teljesítés alól a hallássérülése miatt. (n=63) (8. táblázat)

Válaszok	db	%
igen, egyszer volt és én kértem a felmentésem	11	17.5%
igen, többször volt és minden alkalommal én kértem a felmentésem	2	3.2%
igen volt, a felsőoktatási intézmény oktatásszervezője javasolta, hogy éljek a felmentés lehetőségével	2	3.2%
igen volt, mert a részvételem nem valósulhatott volna meg akadálymentesen	0	0%
igen volt, az oktató nem támogatta a részvételem az akadálymentesség hiánya miatt	1	1.6%
igen volt, az oktatásszervező nem támogatta a részvételem az akadálymentesség hiánya miatt	1	1.6%
nem volt soha felmentésem	45	71.4%
nem, de tervezem a jövőben, hogy kérni fogok	2	3.2%

8. táblázat: Eddigi, felsőoktatásban töltött idő alatt volt felmentésed valamilyen tananyagegység vagy gyakorlati teljesítés alól a hallássérülésed miatt? (n=63)

„Igen, de ennek ellenére részt vettem az órákon”

„Teljes értékű felmentésem nem volt, egyedül az idegennyelvi oktatásban kértem egyéni foglalkoztatásomat”

„Van szóbeli felmentésem, ami pandémia miatt mar nem lehet alkalmazni de jók a hallókészülékem es így minden megoldható”

Akadálymentes tanulás kritériumai

„Igen, mi is képesek vagyunk rá!”

A kérdőívben felsorolásra kerültek különböző személyi és tárgyi tényezők, melyek kapcsán arra kértük a kitöltőket, hogy 1-5-ig értékeljék azokat, hogy mennyire ítélik meg fontosnak a tanuláshoz, oktatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférésben. A kérdésre összesen 2549 választ adtak a kitöltők. (9. táblázat)

Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
INDUKCIÓS HUROK			FM RENDSZER, ADÓ-VEVŐ KÉSZÜLÉK			NAGY ELŐADÓBAN MIKROFON KIHELYEZÉSE		
1 - nem fontos	25	39.1%	1 - nem fontos	25	38.5%	1 - nem fontos	9	14.3%
2 - inkább nem fontos	10	15.6%	2 - inkább nem fontos	9	13.8%	2 - inkább nem fontos	4	6.3%
3 - inkább fontos	9	14.1%	3 - inkább fontos	10	15.4%	3 - inkább fontos	7	11.1%
4 - fontos	10	15.6%	4 - fontos	13	20%	4 - fontos	15	23.8%
5 - nagyon fontos	10	15.6%	5 - nagyon fontos	8	12.3%	5 - nagyon fontos	28	44.4%
n=64			n=65			n=63		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
TANANYAG ÍROTT FORMÁBAN			JEGYZETELŐ SZOLGÁLTATÁS			JELNYELVI TOLMÁCS		
1 - nem fontos	1	1.6%	1 - nem fontos	3	4.8%	1 - nem fontos	36	57.1%
2 - inkább nem fontos	1	1.6%	2 - inkább nem fontos	10	15.9%	2 - inkább nem fontos	8	12.7%
3 - inkább fontos	1	1.6%	3 - inkább fontos	10	15.9%	3 - inkább fontos	1	1.6%
4 - fontos	10	15.9%	4 - fontos	15	23.8%	4 - fontos	6	9.5%
5 - nagyon fontos	50	79.4%	5 - nagyon fontos	25	39.7%	5 - nagyon fontos	12	19%
n=63			n=63			n=63		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
ÍRÓTOLMÁCSOLÁS			RÉSZLETES ISMERTETŐK ÍRÁSBAN			ELŐRE ELKÉSZÍTETT VAGY ONLINE ELÉRHETŐ KÉPZÉSI ANYAGOK		
1 - nem fontos	28	44.4%	1 - nem fontos	4	6.3%	1 - nem fontos	2	3.1%
2 - inkább nem fontos	6	9.5%	2 - inkább nem fontos	1	1.6%	2 - inkább nem fontos	2	3.1%
3 - inkább fontos	4	6.3%	3 - inkább fontos	8	12.5%	3 - inkább fontos	7	10.9%
4 - fontos	10	15.9%	4 - fontos	17	26.6%	4 - fontos	10	15.6%
5 - nagyon fontos	15	23.8%	5 - nagyon fontos	34	53.1%	5 - nagyon fontos	43	67.2%
n=63			n=64			n=64		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
JELNYELVET ISMERŐ KOMMUNIKÁCIÓS SEGÍTŐ			FELIRATOZÁS			HANGFELISMERŐ ESZKÖZ VAGY ALKALMAZÁS, MELY A BESZÉDET ÍROTT SZÖVEGGÉ ALAKÍTJA		
1 - nem fontos	34	54%	1 - nem fontos	3	4.7%	1 - nem fontos	14	22.2%
2 - inkább nem fontos	9	14.3%	2 - inkább nem fontos	6	9.4%	2 - inkább nem fontos	3	4.8%
3 - inkább fontos	2	3.2%	3 - inkább fontos	8	12.5%	3 - inkább fontos	9	14.3%
4 - fontos	8	12.7%	4 - fontos	16	25%	4 - fontos	16	25.4%
5 - nagyon fontos	10	15.9%	5 - nagyon fontos	30	48.4%	5 - nagyon fontos	21	33.3%
n=63			n=64			n=63		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
EMPATIKUS OKTATÓ			SEGÍTŐ TANULÓTÁRSÁK			EGYÉNI KONZULTÁCIÓS LEHETŐSÉG AZ OKTATÓVAL		

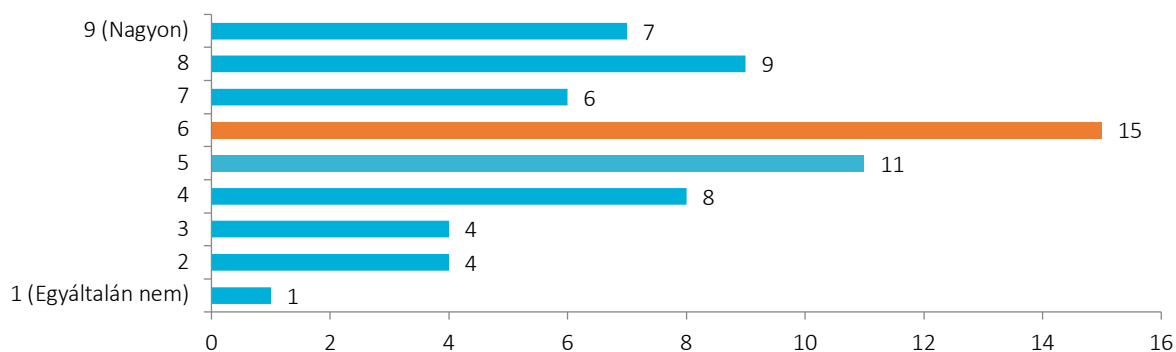
1 - nem fontos	14	22.2%	1 - nem fontos	14	22.2%	1 - nem fontos	14	22.2%
2 - inkább nem fontos	3	4.8%	2 - inkább nem fontos	3	4.8%	2 - inkább nem fontos	3	4.8%
3 - inkább fontos	9	14.3%	3 - inkább fontos	9	14.3%	3 - inkább fontos	9	14.3%
4 - fontos	16	25.4%	4 - fontos	16	25.4%	4 - fontos	16	25.4%
5 - nagyon fontos	21	33.3%	5 - nagyon fontos	21	33.3%	5 - nagyon fontos	21	33.3%
n=64			n=64			n=64		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
VISSZANÉZHETŐ ELŐADÁSVIDEÓK			ELEKTRONIKUSAN/NYOMTATOTT VERZIÓBAN ELÉRHETŐ TANANYAGOK			HANGOSAN BESZÉLŐ, JÓL ARTIKULÁLÓ OKTATÓ		
1 - nem fontos	14	22.2%	1 - nem fontos	0	0%	1 - nem fontos	0	0%
2 - inkább nem fontos	3	4.8%	2 - inkább nem fontos	0	0%	2 - inkább nem fontos	1	1.6%
3 - inkább fontos	9	14.3%	3 - inkább fontos	1	1.6%	3 - inkább fontos	7	10.9%
4 - fontos	16	25.4%	4 - fontos	14	21.9%	4 - fontos	14	21.9%
5 - nagyon fontos	21	33.3%	5 - nagyon fontos	49	76.6%	5 - nagyon fontos	42	65.6%
n=64			n=64			n=64		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
ÍRÁSBAN VIZSGÁZTATÁS			TÖBB IDŐ BIZTOSÍTÁSA A VIZSGÁZTATÁS SORÁN			SZÜNETEK TÉNYLEGES BETARTÁSA		
1 - nem fontos	0	0%	1 - nem fontos	0	0%	1 - nem fontos	0	0%
2 - inkább nem fontos	1	1.6%	2 - inkább nem fontos	1	1.6%	2 - inkább nem fontos	1	1.6%
3 - inkább fontos	7	10.9%	3 - inkább fontos	7	10.9%	3 - inkább fontos	7	10.9%
4 - fontos	14	21.9%	4 - fontos	14	21.9%	4 - fontos	14	21.9%
5 - nagyon fontos	42	65.6%	5 - nagyon fontos	42	65.6%	5 - nagyon fontos	42	65.6%
n=64			n=63			n=64		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
KÉPZETT, MÓDSZERTANILAG FELKÉSZÜLT OKTATÓK, KREATÍV TANÁROK			JÓ HALLÓKÉSZÜLÉK			LEGYEN KIVETÍTVE AZ ELŐADÁS		
1 - nem fontos	0	0%	1 - nem fontos	1	1.6%	1 - nem fontos	0	0%
2 - inkább nem fontos	1	1.6%	2 - inkább nem fontos	2	3.1%	2 - inkább nem fontos	2	3.2%
3 - inkább fontos	7	10.9%	3 - inkább fontos	4	6.3%	3 - inkább fontos	6	9.5%
4 - fontos	14	21.9%	4 - fontos	8	12.5%	4 - fontos	14	22.2%
5 - nagyon fontos	42	65.6%	5 - nagyon fontos	49	76.6%	5 - nagyon fontos	41	65.1%
n=64			n=64			n=63		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
MEGFELELŐ MAGASSÁGÚ TÁBLA			VIZUÁLIS MEGJELENÍTÉS, KÉPI, PLUSZ GRAFIKAI ÁBRÁZOLÁSOK			MEGFELELŐ AKUSZTIKA		

1 - nem fontos	0	0%	1 - nem fontos	2	3.1%	1 - nem fontos	2	3.1%
2 - inkább nem fontos	2	3.2%	2 - inkább nem fontos	4	6.3%	2 - inkább nem fontos	4	6.3%
3 - inkább fontos	6	9.5%	3 - inkább fontos	10	15.6%	3 - inkább fontos	9	14.1%
4 - fontos	14	22.2%	4 - fontos	22	34.4%	4 - fontos	14	21.9%
5 - nagyon fontos	41	65.1%	5 - nagyon fontos	26	40.6%	5 - nagyon fontos	35	54.7%
n=64			n=64			n=64		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
BESZÉD TORZÍTÁSA NÉLKÜLI KIHANGOSÍTÁS			ZAJTÓL MENTES KÖRNYEZET			FIZIKAI ELHELYEZKEDÉS MEGVÁLASZTÁSÁNAK LEHETŐSÉGE		
1 - nem fontos	2	3.1%	1 - nem fontos	2	3.1%	1 - nem fontos	2	3.1%
2 - inkább nem fontos	4	6.3%	2 - inkább nem fontos	4	6.3%	2 - inkább nem fontos	4	6.3%
3 - inkább fontos	9	14.1%	3 - inkább fontos	9	14.1%	3 - inkább fontos	9	14.1%
4 - fontos	14	21.9%	4 - fontos	14	21.9%	4 - fontos	14	21.9%
5 - nagyon fontos	35	54.7%	5 - nagyon fontos	35	54.7%	5 - nagyon fontos	35	54.7%
n=64			n=64			n=64		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
MEGFELELŐ FÉNYVISZONYOK AZ ÓRÁN ÉS VIZSGAHELYZETBEN			SEGÍTSÉG A SZÖVEGÉRTÉSBEN, EGYSZERŰSÍTETT			MONDATSZERKEZETEK, IDEGEN SZAVAK MAGYAROSÍTÁSA		
1 - nem fontos	2	3.1%	1 - nem fontos	14	22.2%	1 - nem fontos	17	26.6%
2 - inkább nem fontos	4	6.3%	2 - inkább nem fontos	12	19%	2 - inkább nem fontos	14	21.9%
3 - inkább fontos	9	14.1%	3 - inkább fontos	9	14.3%	3 - inkább fontos	8	12.5%
4 - fontos	14	21.9%	4 - fontos	16	25.4%	4 - fontos	11	17.2%
5 - nagyon fontos	35	54.7%	5 - nagyon fontos	12	19%	5 - nagyon fontos	14	21.9%
n=64			n=63			n=64		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
DIKTAFON			LAPTOP			FEJHALLGATÓ		
1 - nem fontos	23	35.9%	1 - nem fontos	5	7.8%	1 - nem fontos	22	34.4%
2 - inkább nem fontos	16	25%	2 - inkább nem fontos	7	10.9%	2 - inkább nem fontos	15	23.4%
3 - inkább fontos	9	14.1%	3 - inkább fontos	8	12.5%	3 - inkább fontos	5	7.8%
4 - fontos	10	15.6%	4 - fontos	20	31.3%	4 - fontos	13	20.3%
5 - nagyon fontos	6	9.4%	5 - nagyon fontos	24	37.5%	5 - nagyon fontos	9	14.1%
n=64			n=64			n=64		
Válaszok	db	%	Válaszok	db	%	Válaszok	db	%
MEGFIZETHETŐ AUDIO ESZKÖZÖK, NAGYOBB TÁMOGATÁS AZ ESZKÖZÖKRE			GYÓGYPEDAGÓGUS			MENTOR		
1 - nem fontos	15	23.8%	1 - nem fontos	23	35.9%	1 - nem fontos	13	20.3%

2 - inkább nem fontos	1	1.6%	2 - inkább nem fontos	13	20.3%	2 - inkább nem fontos	9	14.1%
3 - inkább fontos	8	12.7%	3 - inkább fontos	13	20.3%	3 - inkább fontos	17	26.6%
4 - fontos	18	28.6%	4 - fontos	11	17.2%	4 - fontos	15	23.4%
5 - nagyon fontos	21	33.3%	5 - nagyon fontos	4	6.3%	5 - nagyon fontos	10	15.6%
n=63			n=64			n=64		
Válaszok	db	%						
VEZETÉK NÉLKÜLI MIKROFON								
1 - nem fontos	21	33.3%						
2 - inkább nem fontos	7	11.1%						
3 - inkább fontos	10	15.9%						
4 - fontos	16	25.4%						
5 - nagyon fontos	9	14.3%						
n=63								

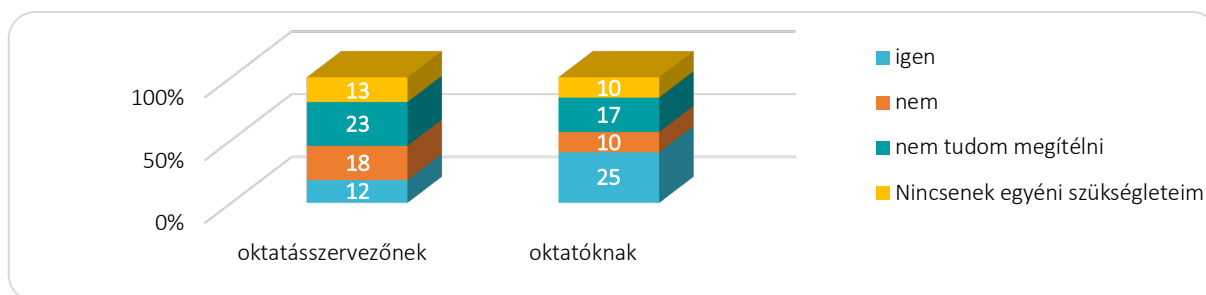
9. táblázat: A tanuláshoz, oktatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférés személyi és tárgyi feltételei (n=66)

A kérdőívben fontosnak éreztük, hogy kitérjünk arra is, hogy a hallgatók eddigi tapasztalatai szerint mennyire törekszik az adott felsőoktatási intézmény, ahol tanul arra, hogy a képzései **akadálymentes környezetben** valósuljanak meg. (n=65) (18. ábra)

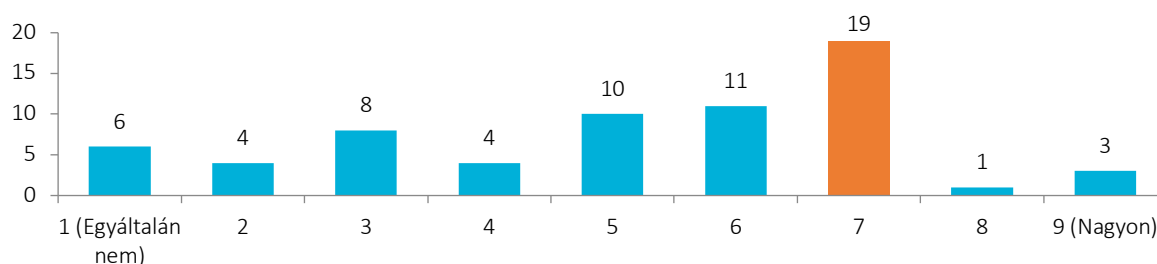
18. ábra: Az adott felsőoktatási intézmény mennyire figyel arra, hogy képzései akadálymentes környezetben valósuljanak meg (db) (n=65)

A hallgatók 40,3%-a érzi úgy, hogy az oktatóknak nehézséget okoznak a felmerülő speciális szükségleteik. (n=66) (19. ábra) A kitöltőtől arra is választ kaptunk, hogy az oktatók általánosságban mennyire felkészültek a hallgatók szerint a hallássérülésből fakadó esetleges egyéni szükségletekre. (20. ábra)

19. ábra: A hallássérüléséből fakadó esetlegesen felmerülő egyéni szükségleteid okoznak-e bármilyen nehézséget az oktatásszervezőnek és az oktatóidnak? (db) (n=66)

„Egy tanárom volt, aki nagyon segítőkész volt....talán azért, mert az ő témája pont az Esélyegyenlőség volt a PHD megszerzése során. Rendszerint nem használták a kihangosítókat, mikrofonokat és még az első padban ülve is sokszor szenvedtem. Jegyzetet nem biztosítottak, de szerintem még ekkor nem is volt erre lehetőségük. És sajnos a diktafont sem használhattam, pedig külön kértem a hallássérülésem miatt. Az államvizsgám meg kész katasztrófa volt. Ott is felhívtam a figyelmüket, hogy hallássérült vagyok és tinnitus-szal élek, ami izgalom hatására tovább erősödik, tehát szeretnék az első körben vizsgázn. Utolsónak tettek be. Bocsánat, utolsó előttinek. Alig hallottam amit kérdeztek és a saját gondolataimat sem értettem, mert csak a zúgást hallottam a fülemben. Nagyon rossz volt akkor nekem.”

20. ábra: Az oktatóid általánosságban mennyire felkészültek a hallássérüléséből fakadó esetleges egyéni szükségleteidre? (db) (n=66)

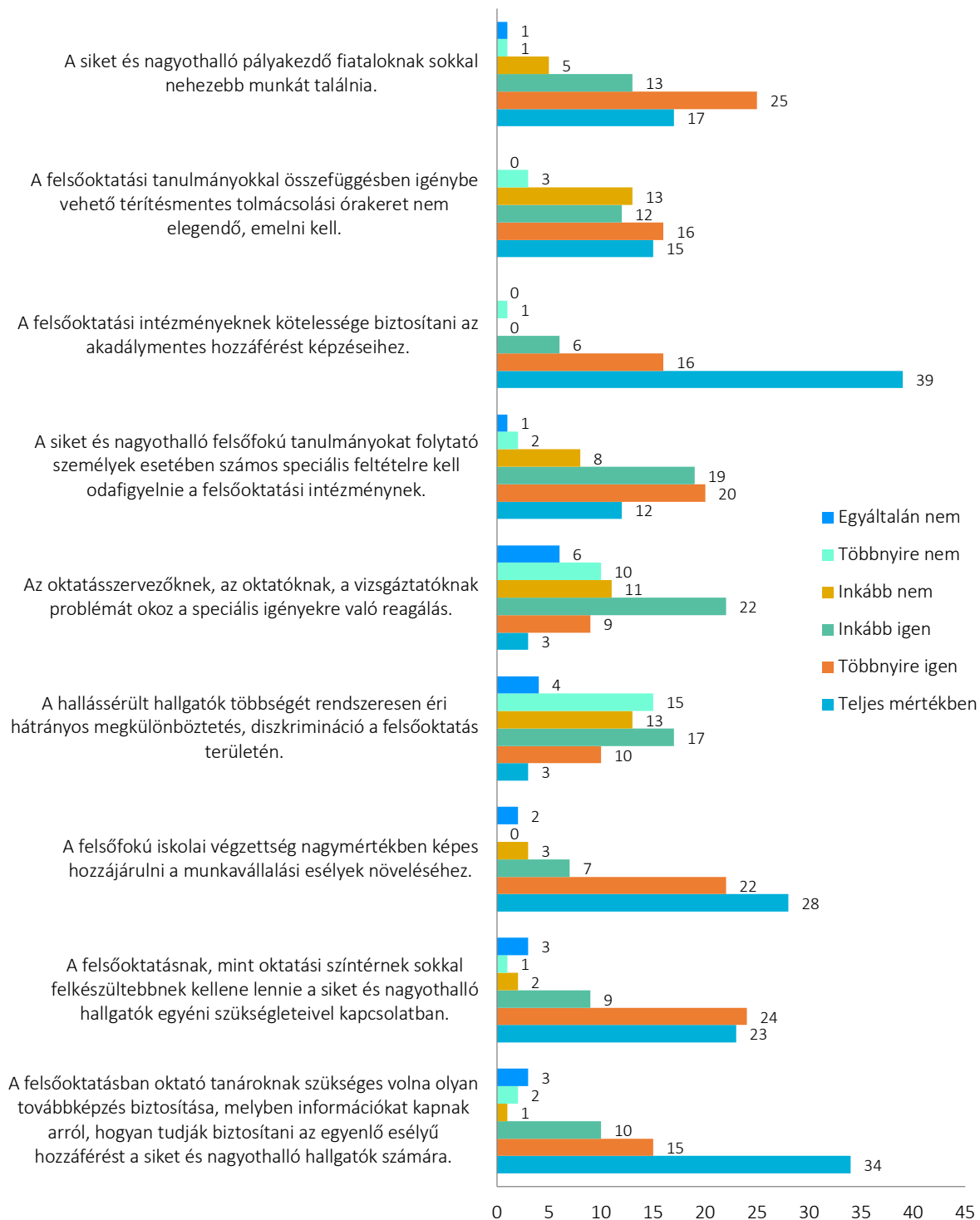
Nagyon izgalmas a kitöltések alapján látni azt, hogy a hallgatók 70%-a úgy érzi, hogy nincs szüksége jelnyelvi tolmácsra az órákon, feltételezhetően amiatt, hogy a hallgatótársak biztosítják számukra az órai jegyzeteket. (n=62) (10. táblázat) Azonban akik igényeltek jelnyelvi- vagy írótolmácsszolgáltatást mindannyian elégedettek voltak a szolgáltatás minőségével. A hallgatók 83,3%-a a saját órakerete terhére rendeli meg a tolmácsszolgáltatást, míg 16,7%-uk számára a felsőoktatási intézmény állja a tolmácsszolgáltatás teljes költségét. (n=12) 25%-uk örülne, ha magasabb óraszám állna rendelkezésre, 16,7%-uk szerint egyáltalán nem elegendő a jelenleg rendelkezésre álló órakeret⁵.

⁵ A hallgatói jogviszonnyal összefüggésben a felsőoktatási hallgatói jogviszonyban álló személy részére szemeszterenként 60 óra. A speciális órakeretek a Jtv. 5. § (2) bekezdésének a), b), c) pontja szerinti okiratok, igazolások bemutatásával vehetők igénybe. (Jmr. 39. § (2) bekezdés). A jelnyelvi törvény 2021-es módosítása alapján 2022. január 1-jétől emelkednek az oktatásban elérhető óraszámok. (<https://www.parlament.hu/irom41/15981/15981.pdf>)

Válaszok	db	%
igen, rendszeresen szoktam jelnyelvi tolmácsolást igényelni az óráimra	6	9.7%
igen, rendszeresen szoktam írótolmácsolást igényelni az óráimra	1	1.6%
igen, rendszeresen szoktam mindkét típusú tolmácsszolgáltatást igényelni	0	0%
igen, alkalmanként, ritkán szoktam jelnyelvi tolmácsot igényelni az óráimra	0	0%
igen, alkalmanként, ritkán szoktam írótolmácsolást igényelni az óráimra	4	6.5%
igen, alkalmanként, ritkán szoktam mindkét típusú szolgáltatást igényelni	1	1.6%
nem, soha nem rendelék sem író-, sem jelnyelvi tolmácsot, mert nincs rá szükségem	23	37.1%
szeretnék rendelni, de nem biztosít írótolmácsolást a helyi jelnyelvi tolmácsszolgálat	1	1.6%
szeretnék rendelni, de nem vállalja a helyi tolmácsszolgálat az írótolmácsolásra vonatkozó rendeléseket	1	1.6%
nem szoktam rendelni, mert a hallgatótársaim jegyzetét mindig elkérem	17	27.4%
nem szoktam rendelni, mert a felsőoktatási intézmény, ahol tanulok, biztosít jegyzetelő szolgáltatást	1	1.6%
nem ismerem ezeket a szolgáltatásokat, nem tudom hogyan kell igénybe venni	7	11.3%

10. táblázat: A felsőfokú tanulmányaid során vettél már igénybe tolmácsszolgáltatást? (n=62)

A kérdőívben elhelyeztünk egy Likert-skálát, melyben 9 állítással kapcsolatban kértük a kitöltőket, hogy adjanak arra visszajelzést, hogy mennyire értenek egyet az abban foglaltakkal. 65 válaszadó 557 választ adott a kérdésre. (n=65) (21. ábra)

21. ábra: 56. kérdéshez tartozó Likert-skála eredményei (db) (n=65)

COVID19 tapasztalatok

“Amikor volt egy pár hónap "hibrid oktatás" címszó alatt, az volt a legrosszabb. Mindenki maszkban volt, emiatt semmit nem értettem, amikor ott voltam, mert a szájról olvasás nem volt lehetőség. Szóval összességében az online oktatás alatt sokkal könnyebb volt követni az órákat, mint élőben, viszont a hibrid, maszkos verzió tragikus volt.”

A kérdőív nem hagyhatta ki azt sem, hogy megvizsgáljuk a **koronavírus járvány** miatt életbe lépő **online oktatás** kapcsán gyűjtött tapasztalatokat. A hallgatók alapvetően pozitívan ítélik meg, ahogyan a tanulmányuk helyszínéül szolgáló felsőoktatási intézmény megoldotta a koronavírus miatti online oktatásra történő átállást vagy hibrid oktatást (nagyon jól (9) – 19%; (8) – 15,9%; (7) – 15,9%; (6) – 11,1%; (5) – 12,7%; n=63) Kíváncsiak voltunk arra, hogy az oktatók milyen felületeket használtak és azok közül a hallássérült hallgatók melyik felületeket ítélik a legjobbnak. (11-12. táblázat)

Online oktatás során használt felületek	db	%
A felsőoktatási intézmény saját belső felülete (pl.: SZTE Coospace BBB, stb.)	24	39.3%
Google Meets	13	21.3%
Google Hangouts	2	3.3%
Google Dokumentum	3	4.9%
Google Diák	3	4.9%
Google Űrlap	0	0%
Slideshare	0	0%
Discord	7	11.5%
Mentimeter	4	6.6%
Edmodo	0	0%
Quizizz	2	3.3%
TeamSpeak	2	3.3%
Canvas	9	14.8%
Skype	18	29.5%
Learningapps	2	3.3%
Plickers	0	0%
Redmenta	7	11.5%
Prezi	3	4.9%
Evernote	0	0%
Kahoot	8	13.1%
Microsoft Teams	37	60.7%
Zoom	27	44.3%
Cisco Webex	5	8.2%
Cisco Webex	2	3.3%
Facebook Messenger	9	14.8%
Facebook csoport	12	19.7%

11. táblázat: Milyen kommunikációs felületeket használtak a tanáraid az online oktatás, a digitális munkarend során? (db/%) (n=61)

Online oktatás során használt felületek	db	%
A felsőoktatási intézmény saját belső felülete (pl.: SZTE Coospace BBB, stb.)	15	26.3%
Google Meets	14	24.6%
Google Hangouts	2	3.5%
Google Dokumentum	8	14%
Google Diák	4	7%
Google Űrlap	3	5.3%
Slideshare	0	0%
Discord	7	12.3%
Mentimeter	4	7%
Edmodo	0	0%
Quizizz	0	0%
TeamSpeak	3	5.3%
Canvas	8	14%
Skype	6	10.5%
Learningapps	2	3.5%
Plickers	0	0%
Redmenta	4	7%
Prezi	8	14%
Evernote	0	0%
Kahoot	8	14%
Microsoft Teams	31	54.4%
Zoom	22	38.6%
Cisco Webex	4	7%
Facebook Messenger	12	21.1%
Facebook csoport	16	28.1%

12. táblázat: Online felületek, melyeket a hallássérült hallgatók jónak ítélnék meg tapasztalataik alapján (db/%) (n=57)

„Minél több anyagot le kellene adni jegyzet formájában a hallgatóknak”

„Ha előadást /órát tartanak, mindenképpen kapcsoljanak kamerát is, biztosítva ezzel a szájról olvasás lehetőségét. Amennyiben PowerPoint segítségével tartja az órát, ossza meg a képernyőjét, hogy én, mint hallgató is láthassam az írásos anyagot.”

„Nagyon fontosnak tartom, hogy a tanárok megfelelően artikuláljanak, kamera felé fordulva beszéljenek oktatás során.”

„Jobban artikuláljanak, ne hadarjanak,”

„Jó technikai felszereltséget, megfelelő fényviszonyok, helyes testtartás, elhelyezkedés a kamera előtt a jól látható artikuláció miatt. Az előadásról írásos anyag, előadás alatt jelyelvi vagy írótoimácsolás biztosítása.”

„Az artikuláció, a hangerő, mikrofon használata és az írott anyag biztosítása, órai felvétel visszanezési lehetősége sokat segítene.”

A hallgatók tapasztalatai alapján az online oktatás során az egyenlő esélyű tanulási lehetőséget az online zajló órákon és vizsgákon leginkább a hallókészülékük biztosította, a megfelelő internetkapcsolat, a vetített, képernyőn megosztott prezentációk, az oktatók által biztosított írásos anyagok, a chatfelület, a jó hangminőség, a csoporttársak jegyzetei és a tanárok empátikus hozzáállás jelentette. (13. táblázat)

Válaszok	db	%
a hallókészülékem	41	74.5%
a tanárim empatikus hozzáállása	24	43.6%
jó hangminőség	34	61.8%
jelnyelvi tolmácsolás	3	5.5%
csoporttársaim jegyzetei	20	36.4%
megfelelő online színtér használata az órákon	10	18.2%
a chatfelület használata	23	41.8%
elegendő írásos anyag biztosítása az oktató részéről	27	49.1%
az oktatók órán kívüli elérhetősége	11	20%
vetített, képernyőn megosztott prezentáció	31	56.4%
írásbeli vizsga lehetősége szóbeli vizsga helyett	11	20%
szóbeli vizsga írótolmáccsal	0	0%
szóbeli vizsga jelnyelvi tolmácsolással	3	5.5%
megfelelő fejhallgató	12	21.8%
adó-vevő (pl. Roger Pen)	1	1.8%
megfelelő internetkapcsolat	29	52.7%
készülékbe vezethető kábel	4	7.3%
külső hangszóró	4	7.3%
fejhallgató	3	5.5%
T-állás a hallókészülékben	2	3.6%
Bluetooth	7	12.7%

13. táblázat: Az online oktatás során mi támogatta számodra az egyenlő esélyű tanulási lehetőséget az online zajló órákon, vizsgákon? (db/%) (n=55)

*„Megfelelő írásos anyag közzététele nagyon fontos, illetve a feliratos videók is sokat segítenek”
„Idegen szó használatakor a tanárok a chatben leírták és figyeltek, hogy tudom e követni,
„Egyéb streamer szolgáltatásokat is vessenek górcső alá (pl. Twitch); kérdezzék meg a tapasztalt streamereket, hogy milyen mikrofonokat használjanak az érthetőség céljából. Az egyetem meg bocsássa rendelkezésre ezeket az eszközöket az online előadásokhoz.”*

Az online oktatás során leginkább a rossz hangminőség (63,5%), a kép és a hang közötti elcsúszás (44,2%) jelentette a nehézséget. De a hallgatók 30,8%-a említette a kevés mennyiségű segédanyagot, 28,8%-uk pedig a kevés írásos kommunikációt az órákon. (n=52)

*„Hibrid oktatás megjelenésekor, amikor egy visszhangos teremben 5-7 ember beszélt egy helyen követhetetlen.”
„Teams-ban kicsi a képernyő, nem látom az arcát és nehéz szájról olvasni. Nem tudom soha mikor kerülök sorban, többször órákat varom és úgy befejeződik az óra hogy kimaradok. Van hogy tanár nem kapcsolja a kamerát. Írásban ilyenkor könnyebb nekem de többször nem kapok írásos anyagot. Maximum csak arra figyelek nekem mit mond hogy válaszoljam.”*

A hallgatók 12,1%-a több, 5,2%-a egy feliratozó, beszédfelismerő alkalmazást próbált ki az online órákon (pl. Google Átírás programja, Alrite feliratozó program), 34,5%-a nem ismer ilyen alkalmazásokat. (n=58)

„Azonnali átírás, sajnos nem tökéletes. Mivel rossz minőségű hangot és gyors beszédet nem képes felismerni. Előfordul, hogy nem azt írja, amit valójában mondott.”

A hallgatók saját tapasztalataik alapján vegyesen ítélik meg az online oktatást az akadálymentesítés szempontjából. 6 fokozatú Likert skálán a hallgatók 10,3%-a szerint nagyon jó volt (6), 3,4%-uk szerint nagyon rossz. [(8,6% - (2); 17,2% - (3); 36,2% - (4); 24,1% - (5)]

„Nincsen általános javaslatom a hallásérüléssel kapcsolatban. Az egész egyetemi, tanári felkészülés hiányos, felkészületlen volt az online oktatásra való átállás során.”

„A rossz internetminőség miatt akadozott a hang és a kép a zárófoglalkozáson, és ezt a gyakorlatvezető nem vette figyelembe (bár ez már a jelenléti gyakorlatokon is nagy probléma volt). Azon problémáztam, hogy nem elegendő mennyiségben ragadtam meg a gyermekek megnyilvánulásait.

Hiába jeleztem, hogy hallássérült vagyok (bár ezt tudta jól), emellett tök homályos képernyőn, hangzavarban, akadozó hanggal kellett kivennem a gyermekek mondanivalóját (5 siket gyermekről van szó egyébként). Kicsit szürreális, mert az oktató ebből doktorált, és az integrált nevelésről írt könyveket..... Hogy van az négy évig azt tanuljuk, hogy mennyire fontos a differenciálás, az egyénre szabottság, és a speciális szükségletek figyelembe vétele, de ha egy (ebben az esetben) hallássérült hallgató szeretne segítséget vagy "mentességet" kapni, akkor arra már nem érvényes.”

„A koronavírus járvány első hulláma alatt nem tudtam használni a Microsoft Teams-ot, mert nem tudtam hogy hogyan regisztráljak és jelentkezek be ezen a felületen. Nyáron már megcsináltam a letöltött Microsoft Teams felületet, sikerült belépni és tudtam a tanárokkal és csoporttársaimmal videochatelni”

„Online lehetetlen tanítani, minél több anyagot le kellene adni jegyzet formájában a hallgatóknak”

„Ha előadást /órát tartanak, mindenképpen kapcsoljanak kamerát is, biztosítva ezzel a szájról olvasás lehetőségét. Amennyiben Powerpoint segítségével tartja az órát, ossza meg a képernyőjét, hogy én, mint hallgató is láthassam az írásos anyagot.”

„Sok online órához mind követel jelnyelvi tolmácsot, órakeretem nem elegendő. Jobb lenne aszinkronként megtartani, feladatot kiadni. Vagy előre elkészítik a feliratozást.”

„Az artikuláció, a hangerő, mikrofon használata és az írott anyag biztosítása, órai felvétel visszánézési lehetősége sokat segítene.”

„Nagyon fontosnak tartom, hogy a tanárok megfelelően artikuláltnak, kamera felé fordulva beszéljenek oktatás során.”

„Rossz tapasztalat: -Túl gyorsan beszélnek a tanárok, és új szavak megértésében nehezek.”

„Tanulás megnehezítése jó tapasztalat: Megfelelően biztosítja online tananyagokat, és segítőkészek, ha valamit nem értek.”

„Sokszor nincs kép az arcokról, így csak hang alapján nekem nem nagyon van motivációm az online órákhoz. Személyesen sokkal inspiráltabb vagyok. Előnye, hogy a háttérzaj sokkal kevesebb és a tanárt sokkal jobban hallom. Könnyebb pótolni ha nem hallom (ha vissza lehet hallgatni az előadást) idegen szó használatakor a tanárok a chatben leírták és figyeltek, hogy tudom-e követni.”

„A ZH-k során több idő biztosítása, és nem az apró betűs tananyag visszakérdezése, hanem olyan kérdéseket kellene feltenni, amikre akkor tud a hallgató jól válaszolni, ha átlátja a tananyagot.”

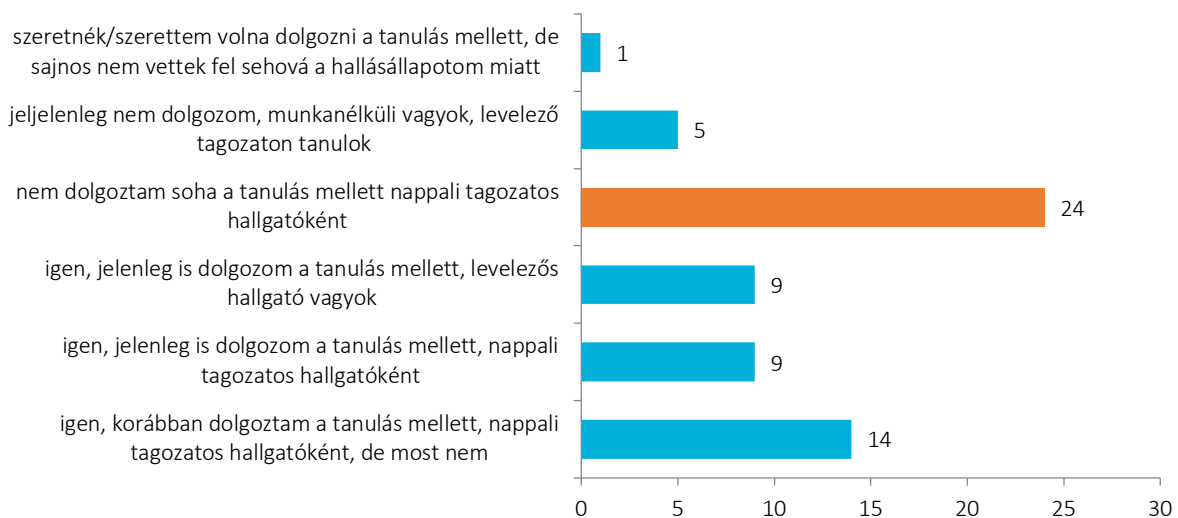
„Az online oktatás nagyon jó volt, végre az egész órát lehetett hallani, nem úgy, mint egy műemléki előadóban, viszont a kamera bekapcsolása itt is sokat számít! Viszont, amikor volt egy pár hónap "hibrid oktatás" címszó alatt, az volt a legrosszabb. Egyrészt mindenki maszkban volt, emiatt semmit nem értettem, amikor ott voltam, mert a szájról olvasás nem volt lehetőség. Másrészt azokat, akik

máshonnan jelentkeztek be, nem lehetett hallani, mert egy alaptól is rossz akusztikájú teremben voltak kihangosítva egy tanszéki laptopról, miközben otthoni is compilot-ot használok, mert a simán kihangosított laptopom a csendes környezetben sem elég. Ellenben, amikor máshonnan jelentkeztem be, hátha többet hallok, akkor meg a teremben egy helyen összegyűlőket nem tudtam követni, mert ugyanabban a teremben, továbbra is gyér akusztikával, több méterről a laptoptól beszéltek. Szóval összességében az online oktatás alatt sokkal könnyebb volt követni az órákat, mint élőben, viszont a hibrid, maszkos verzió tragikus volt.”

„Egyéb streamer szolgáltatásokat is vessenek górcső alá (pl. Twitch); kérdezzék meg a tapasztalt streamereket, hogy milyen mikrofonokat használjanak az érthetőség céljából. Az egyetem meg bocsássa rendelkezésre ezeket az eszközöket az online előadásokhoz.”

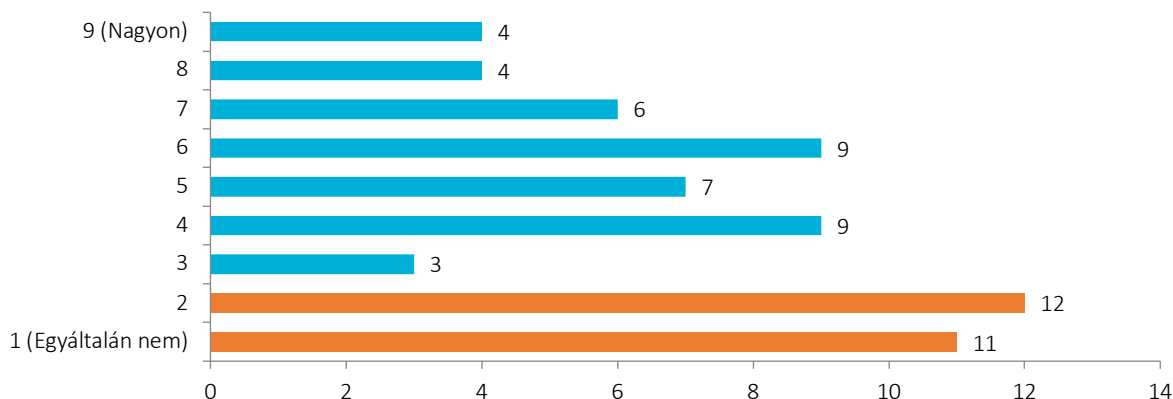
Gyakornoki programok, duális képzés, ösztöndíjak

A kérdőív kitért a felsőoktatásban végzett **tanulmányok melletti munkavégzésre** is. A válaszadók 38,7%-a nem dolgozott soha a tanulás mellett nappali tagozatos hallgatóként. (n=62) (22. ábra) A hallgatók 53%-a részesül valamilyen típusú ösztöndíjban. (n=66) 42 kitöltő kap valamilyen **rendszeres ellátást** is, melyek főleg a következők: fogyatékosági támogatás, emelt szintű családi pótlék.

22. ábra: Dolgozol vagy dolgoztál már valahol a tanulás mellett hallgatóként? (db) (n=62)

A hallgatók 37,5%-a volt már **gyakornok** valamilyen cégnél, 17,2%-uk nem, de nagyon szeretne. (n=64) A kitöltők 6,3%-ának utasították el jelentkezését egy gyakornoki helyre történő jelentkezésnél arra hivatkozva, hogy hallássérült személy, 25%-uk nem tudja ezt megítélni. (n=64) A hallgatók által végzett szakok 90,9%-a esetében kötelező a **szakmai gyakorlat** teljesítése (n=66), véleményük megoszlik abban a kérdésben, hogy mennyire jelent nehézséget a szakmai gyakorlati hely/gyakornoki hely megtalálásában és megszerzésében a hallássérülés. A kitöltők csupán 5,2%-a tanul **duális képzés** keretében (n=58). (23. ábra)

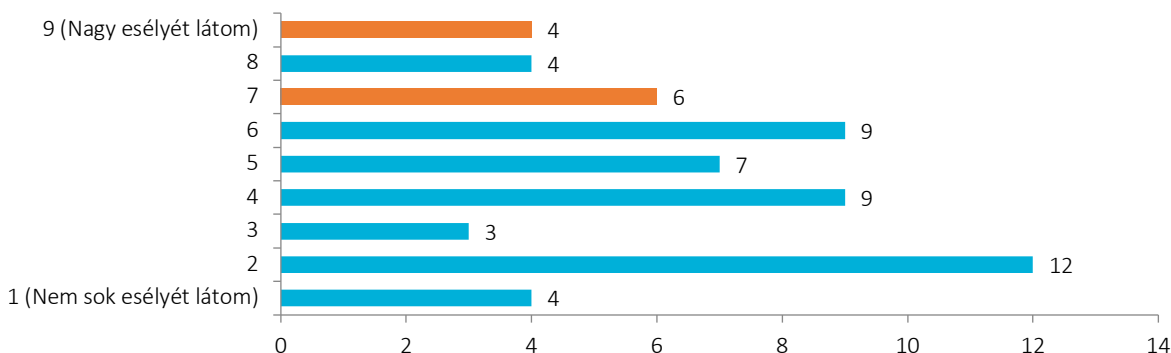
23. ábra: Szerinted mennyire jelent nehézséget a szakmai gyakorlati hely/gyakornoki hely megtalálásában és megszerzésében a hallássérülésed? (db) (n=65)

Külföldön eddig csupán 5 hallgató tanult, de a kitöltők 20%-a nagyon szeretne. (n=65) A kitöltők közül 6 hallgató vett már részt valamilyen **mobilitási programban**, de a kitöltők 20,3%-a jelezte, hogy nagyon szeretne részt venni hasonló programban. (n=64)

Karriertervek

„A mi álmaink is megvalósíthatóak!”

A hallgatók válasza alapján a felsőoktatási intézmények 40,9%-ban elérhető **karriertanácsadás**, 45,5%-uk nem tud erről (n=66). Eddig jellemzően nem vették igénybe ezt a szolgáltatást (n=27; 81,5%). A hallgatók 13,8%-ának válasza alapján a felsőoktatási intézményben kifejezetten fogyatékosággal élő hallgatók számára szóló karriertanácsadás is rendelkezésre áll. (n=65) A hallgatók 41,5%-a nagyon szívesen, 38,5%-a inkább részt venne olyan programokon, mely kifejezetten **hallássérült hallgatók, pályakezdeők elhelyezkedését** támogatja. (n=65) A hallgatók **jövőbeli elhelyezkedésükkel** kapcsolatban pozitívak, úgy érzik, hogy van esélyük arra, hogy a tanult szakmájukban helyezkedjenek majd el. (24. ábra)

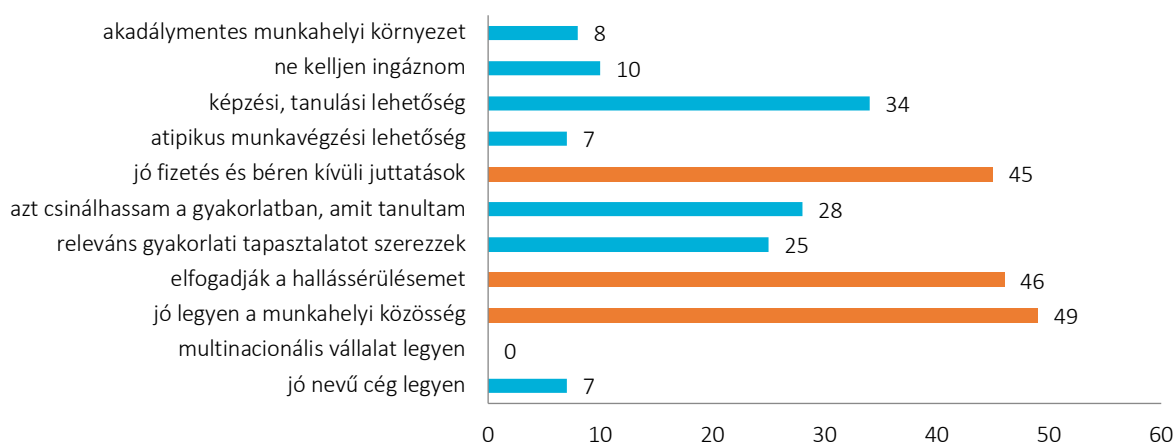
24. ábra: Szerinted milyen esélyed van arra, hogy a tanult szakmában elhelyekedj? (db) (n=65)

A kitöltők 40,6%-a nagyon el tudja képzelni, hogy a tanult szakmájában helyezkedjen el (n=64). A leendő munkahellyel kapcsolatosan kiemelten fontos a jó munkahelyi közösség (75,4%) és az hogy a kollégák elfogadják a hallásállapotukat és kommunikációs szükségleteiket (70,8%) (n=65) (25. ábra). A minta megoszlik arra vonatkozóan, hogy mennyire aggódnak a hallgatók hogy a hallásállapotuk miatt nehezebben sikerül majd munkahelyet találniuk. (n=63) (14. táblázat)

„Szeretném ha érdekes lenne a munka de legjobb lenne saját vállalkozást elindítani, megtalálni hasonlóan gondolkozó partnereket - barátokat.”

„Csak helyezkedjen el :) ennyi.”

„Ne kelljen használnom a hallásom.”

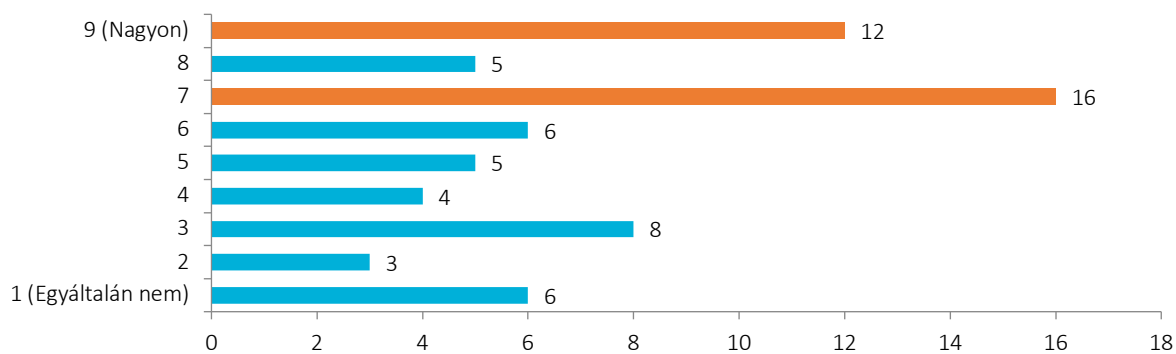

25. ábra: A leendő munkahelyválasztásod kapcsán mi motivál leginkább? (db) (n=65)

Válaszok	db	%
1 (Egyáltalán nem)	10	15.9%
2	4	6.3%
3	4	6.3%
4	3	4.8%
5	8	12.7%
6	7	11.1%
7	9	14.3%
8	9	14.3%
9 (Nagyon aggódom emiatt)	9	14.3%

14. táblázat: Van benned aggodalom amiatt, hogy a hallásállapotod miatt nehezebben sikerül majd munkahelyet találnod? (db/%) (n=63)

A hallgatók a válaszaik alapján tudatosan készülnek a pályakezdésre és az álláskeresésre (26. ábra), közel 33%-uk már volt is gyakornok valamilyen cégnél.

26. ábra: Szerinted mennyire készülsz tudatosan az álláskeresésre, a pályakezdesre? (db) (n=65)

Öröm, hogy a hallgatók jelentő része ismeri a SINOSZ Akadályugrás⁶ munkaerő-piaci szolgáltatását vagy hallott már róla. A szolgáltatás célja a hídépítés a siket és nagyothalló álláskereső és a lehetőséget biztosító vállalatok, munkaadók között. (15. táblázat)

Válaszok	db	%
igen	24	37.5%
nem	28	40.6%
nem, de hallottam már róla	14	21.9%

15. táblázat: Ismered a SINOSZ Akadályugrás szolgáltatását? (db/%) (n=66)

⁶ <https://akadalyugras.hu/>

Összefoglalás

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény – melyet Magyarország elsőként ratifikált – 24. cikke kimondja, hogy a „részes államok elismerik a fogyatékossgal élő személyek oktatáshoz való jogát. E jog hátrányos megkülönböztetés nélküli, az egyenlő esélyek alapján történő megvalósítása céljából a részes államok befogadó oktatási rendszert biztosítanak minden szinten, továbbá élethosszig tartó tanulási lehetőséget nyújtanak” és biztosítják „hogy a fogyatékossgal élő személyek hátrányos megkülönböztetés nélkül és másokkal azonos alapon férnek hozzá az általános felsőfokú oktatáshoz, a szakképzéshez, felnőttoktatáshoz és élethosszig tartó tanuláshoz. E célból biztosítják az ésszerű alkalmazkodást a fogyatékossgal élő személyek számára”.

A tanulmányban bemutatott ÚNKP kutatás célja, hogy megvizsgáljuk a felsőoktatásban tanuló siket és nagyothalló hallgatók pályaválasztását érintő és a felsőoktatásban szerzett komplex tapasztalait. A kutatás eredményei aktuális információkat biztosíthatnak a felsőoktatás számára, hogyan tudja még hatékonyabban biztosítani a hallássérült hallgatók egyenlő esélyű hozzáférést, ezáltal pedig hatékonyabban segíteni munkaerő-piaci és társadalmi inklúziójukat, sikeres karrerútjukat. A kutatás hasznos információkat szolgáltat a jelnyelvi tolmácsok továbbképzéséhez is (*felsőoktatás területén végzett tolmácsolási tevékenység – visszacsatolás*) és támogathatja a hatékonyabb kommunikációt a felsőoktatás, a civil szféra és az érintett személyek között.

A kapott válaszok alapján a hallássérült hallgatók 98%-a véli úgy, hogy a felsőoktatási intézményeknek kötelessége biztosítani az akadálymentes hozzáférést képzéseikhez (n=63) és fontos üzenet, hogy 90%-uk úgy érzi, hogy a felsőoktatásban oktató tanároknak szükséges volna olyan továbbképzés biztosítása, melyben információkat kapnak arról, hogyan tudják biztosítani az egyenlő esélyű hozzáférést a siket és nagyothalló hallgatók számára (n=63). Szintén 90%-uk véli úgy, hogy a felsőoktatásnak, mint oktatási szintérnek sokkal felkészültebbnek kellene lennie a siket és nagyothalló hallgatók egyéni szükségleteivel kapcsolatban. (n=63)

A kitöltők 92%-a szerint a felsőfokú iskolai végzettség nagymértékben képes hozzájárulni a munkavállalási esélyek növeléséhez, de 89%-uk vélekedik úgy, hogy a siket és nagyothalló pályakezdő fiataloknak sokkal nehezebb munkát találnia. (n=63) A munka fontos része mindannyiunk életének, mindenki szeretné megtalálni az ideális munkahelyét és munkáját, amit örömmel végez, de messze még a cél, hogy minden aktív korú siket és nagyothalló személy a képességének és végzettségének megfelelő állást töltsön be. Már a pályorientáció, a felsőoktatásban folytatott tanulmányok során is az oktatási rendszer szereplőinek gondolnia arra, hogy azon kevés hallássérült fiatal, aki eljut a felsőoktatásba és teljesíti a követelményeket kilép majd a munkaerőpiacra, ahol a Közösség gyakran találkozik elutasítással. Kiemelten fontos, hogy a munka világában a kompetencia alapú kiválasztás domináljon és az egyenlő bánásmód elve érvényesüljön: *a képesség, a tudás, a tehetség* számítson, hiszen a kommunikáció akadálymentesítésének biztosításával megteremthetőek az egyenlő esélyek az élet minden területén.

A fogyatékossgal élő személyek életútja a megélhetést biztosító végzettség megszerzéséig számtalan átugrandó akadállyal tűzdelt, ezért fontos, hogy az oktatást-képzést támogató szakpolitikák az egész életen át tartó tanulás egyes szakaszait összefüggő folyamatként, komplexen kezeljék és összehangoltan tervezzék a szükséges fejlesztéseket. Mindez hozzájárulhat a későbbi munkahelyszerzéshez, az önálló életpálya kialakításához és a

fogyatékossgal élő személyek valódi társadalmi inklúziójához. A felsőoktatás számára kiemelten fontos feladat, hogy meg tudjon felelni a hallgatók diverzitásának és hogy hozzájáruljon azon inkluzív szemlélet kialakításához, amely mindenki számára biztosítja az egyenlő esélyeket és a lehetőséget önmaga fejlesztésére.

Felhasznált irodalom

1. Baradits-Szabó, V. és Boros-Popovics, R. (2017). A sajátos képzési igényű, fogyatékos egyetemista hallgatók karriertámogatási lehetőségei. Munkaerőpiacon Maradás Egyesület.
2. Barakonyi, E. és Pankász, B. (2019). A felsőoktatási intézmények gyakorlata a fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének biztosításában, Munkaügyi Szemle,3, 20–38.
3. Bartha Csilla–Hattyár Helga és Szabó Mária Helga (2006). A magyar-országi siketek közössége és a magyarországi jelnyelv. In: Kiefer Ferenc (főszerk.) A magyar nyelv. Budapest, Akadémiai Kiadó
4. Braswell-Burris és Patrice A. (2010). Factors Affecting the Educational and Personal Success of Deaf or Hard of Hearing Individuals. Dissertation. San Diego State University.
5. Cserti-Szauer, Cs., Galambos, K. és Papp, G. (2016). Pályaorientáció és életpálya-tervezés sajátos nevelési igényű fiatalok számára a hazai képzési gyakorlatban. Iskolakultúra, 26, (5), 17-24.
6. Demjén, Z. és Szabó, T. (2016). Fejlesztési lehetőségek a fogyatékos hallgatók segítésében. Iskolakultúra, 26, (5), 25-35.
7. Farkas, É. és Henczi, L. (2014). A felnőttképzés új szabályozása: felnőttképzési kézikönyv. Budapest: Magyar Kereskedelmi és Iparkamara.
8. Gyurina, É., Kovács, A., Kun, Zs. és Perlusz, A. (2012). Ráhangolás. A hallássérült fiatalok eredményes munkába állítása érdekében a pályaorientációt és a szakképzést segítő szolgáltatáscsomag kidolgozásának a támogatása című projekt zárókiadványa. Budapest: FSZK Nonprofit Kft.
9. Hangya, D. (2019). „Egyenlő partner szeretnék lenni!” Fogyatékos hallgatók felnevelésének komplex vizsgálata. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola.
10. Hegyi-Halmos, N. (2018). Mi a pálya? Az iskolai pályaorientáció szerepe és gyakorlata a hazai gimnáziumokban. Budapest: ELTE.
11. Holecz M. – Ökrös F. és Bartha Cs. (2017). A siketek és nagyothallók munkaerőpiaci és személyes sikerének nyelvi és nyelvi szocializációs tényezői. Anyanyelv-pedagógia, 10 (3)
12. Horváth, Z. (2019). Fogyatékos hallgatók a felsőoktatásban. In Bányai Borbála – Fazekas Ágnes Sarolta – Sándor Anikó – Hernádi Ilona (szerk.). SZABÁLYTALAN KONTÚROKFOGYATÉKOSSÁGTUDOMÁNY MAGYARORSZÁGON (pp. 258–266.). Budapest: ELTE BGGYK.
13. Hrabéczy, A. és Pusztai, G. (2020). Fogyatékos hallgatók tanulmányi pályafutása a felsőoktatási adminisztratív adatok tükrében. Iskolakultúra, 30(11), 3-23. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2020.11.3>
14. Központi Statisztikai Hivatal (2014). 2011. évi Népszámlálás 11. Fogyatékos hallgatók. Budapest: KSH.
15. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_11_2011.pdf (utolsó letöltés: 2018.09.23.)
16. Laki I. (2015). A felsőoktatás hallgatói – a fogyatékos hallgatók felsőfokú tanulmányai. In Karlovitz J. (szerk.), Fejlődő jogrendszer és gazdasági környezet a változó társadalomban. Komárno: International Research Institute.
17. Nagyné Nyikes, N. (2019). Fogyatékosügyi szolgáltatások a Közép-európai Egyetemen In Bányai Borbála – Fazekas Ágnes Sarolta – Sándor Anikó – Hernádi Ilona (szerk.). SZABÁLYTALAN KONTÚROKFOGYATÉKOSSÁGTUDOMÁNY MAGYARORSZÁGON (pp. 250–258.). Budapest: ELTE BGGYK.
18. Nagyné, Schiffer Cs. (2019). Speciális szükségletű hallgatók az ELTE gyógypedagógus képzésében – szolgáltatások és policy In Bányai Borbála – Fazekas Ágnes Sarolta – Sándor Anikó – Hernádi Ilona (szerk.). SZABÁLYTALAN KONTÚROKFOGYATÉKOSSÁGTUDOMÁNY MAGYARORSZÁGON (pp. 258–266.). Budapest: ELTE BGGYK.
19. Perkins-Dock, Robin E. – Battle, Terrilyn R. – Edgerton, Jaleassia M. és McNeill, Jaqueline N. (2015). A Survey of Barriers to Employment for Individuals who are Deaf. JADARA 49(2): 1–20.
20. Pusztai, G. és Szabó, D. (2014). Felsőoktatási hallgatók és fogyatékos hallgatók társai. Kapocs, 13
21. (4), 23–36
22. RIT (Rochester Institute of Technology) (2017). Collaboratory: Earnings by Education. <http://www.ntid.rit.edu/collaboratory/economics/earnings> (utolsó letöltés: 2020.05.01.)
23. Sándor, A. (2018). Magas támogatási szükséglettel élő személyek önrendelkezési lehetőségei. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola.
24. Schley, Sara – Walter, Gerard G. – Weathers, Robert R. II – Hemmeter, Jeffrey –Hennessey, John C. és Burkhauser, Richard V. (2011). Effect of Postsecondary Education on the Economic Status of Persons Who Are Deaf or Hard of Hearing. Journal of Deaf Studies and Deaf Education 16(4): 524–536.
25. Séllei, B. (2018). Szemléleti akadálymentesség a felsőoktatásban. Opus et Educatio, 2018. Vol5. No1.

26. Super, D. E. (1957). *The Psychology of Careers. An Introduction to Vocational Development*. Oxford, England: Harper & Bros.
27. Szauer, Cs., Dávid, A., Fehér, I. és Végh, K. (2011). Lisszaboni célkitűzések és a Koppenhágai folyamat, avagy hogyan segítheti az értelmi fogyatékos diákok munkaerő-piaci beilleszkedését a modernizálódó európai és hazai szakképzési rendszer. In Papp Gabriella (szerk.). *A diagnózistól a foglalkozási rehabilitációig: Új utak és eredmények a tanulásban akadályozott személyek gyógypedagógiájában* (pp. 163–184.). Budapest: ELTE BGGYK.
28. Szekeres, Á. (2014). *A sajátos nevelési igényű (SNI) fiatalok lemorzsolódása*. Kézirat. QALL projekt. Budapest.
http://oktataskepzes.tka.hu/content/documents/Projektek/2013/QALL/snis_fiatalok_lemorzsolodasa_final.pdf (utolsó letöltés: 2019.02.01.)
29. Szellő, J. (szerk.) (2015). *Fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok pályaaorientációjának helyzete*. Elemző tanulmány. Budapest: Országos KID Egyesület.
30. Szilágyi, K. és Szellő, J. (2015). *Kézikönyv a fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok pályaaorientációjának elősegítésére*. Budapest: Országos KID Egyesület.
31. Vargáné, M. L. (2008, szerk.): *Tovább az akadálypályán. Prevenciós lehetőségek a sajátos nevelési igényű tanulók középiskolai lemorzsolódásának és idő előtti iskolaelhagyásának megelőzésére*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság.
32. 15/2015. (IV. 7.) OGY határozat az Országos Fogyatékosügyi Programról (2015-2025.)
33. 2007. évi XCII. törvény a Fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről
34. 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról
35. A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény és a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról szóló 2009. évi CXXV. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat <https://www.parlament.hu/irom41/15981/15981.pdf> (utolsó letöltés: 2021.09.01.)